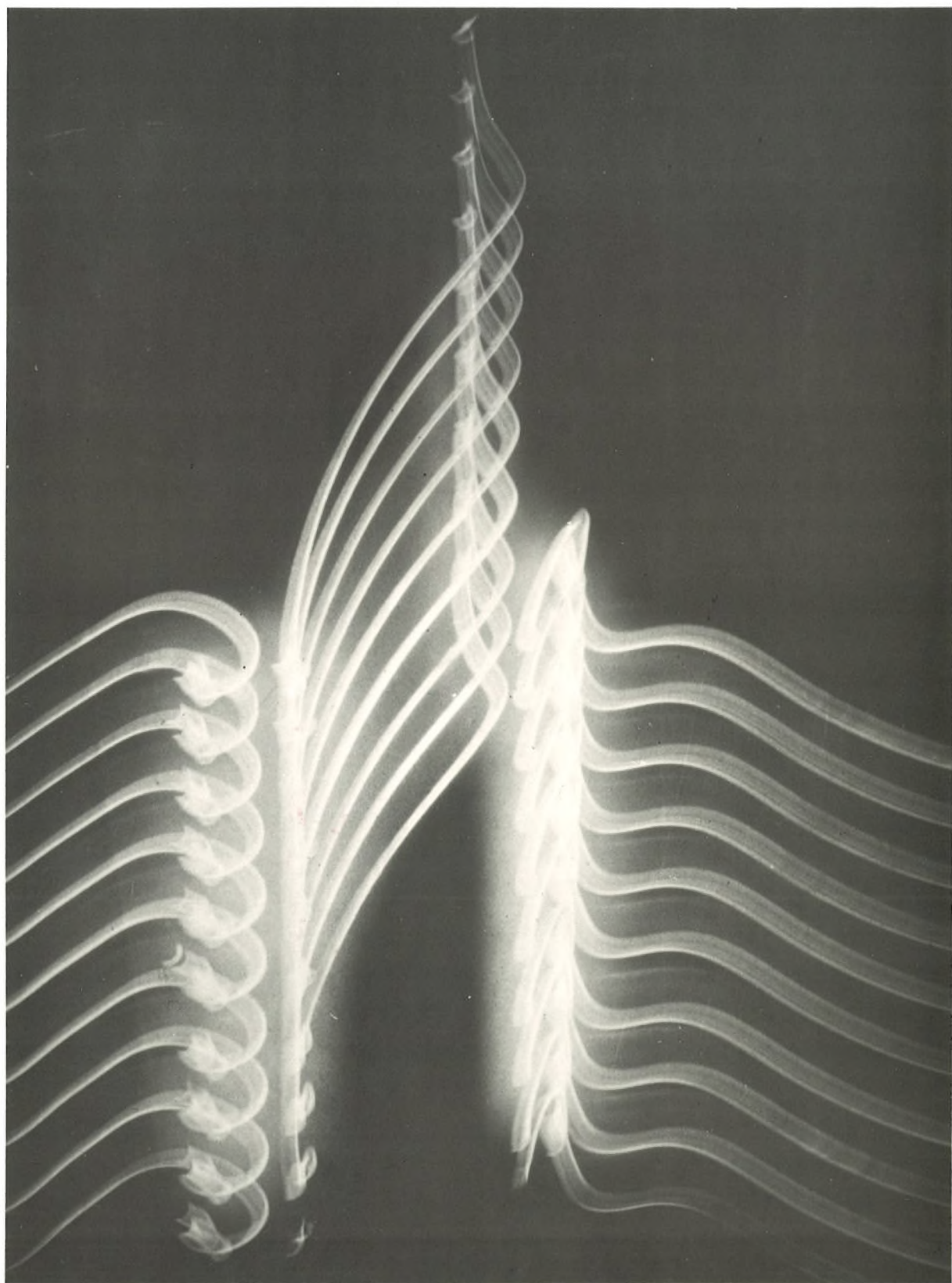

LUMINA '95

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

LUMINA '95

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

Redactor:

Elena Munteanu Csobai

Lectori:

Mihaela Bucin

Mihai Cozma

Foto:

Imre Nagy

Coperta:

László Lonovics

Elena Csobai

100 de ani de la apariția revistei „Lumina” din Giula

Se împlinesc 100 de ani de la apariția revistei *Lumina* din Giula (decembrie 1894–28 iunie 1895), tipărită la tipografia lui Lepage din Bichișciaba. Fondatorul revistei a fost David Voniga, una dintre cele mai marcante personalități de pe aceste meleaguri ale Ungariei de azi, locuite și de români.

David Voniga, totodată redactor și proprietar al revistei, era pe atunci abia la începutul carierei sale, imediat după terminarea teologiei, dar și-a dat seama de importanța presei în luminarea maselor.

După treizeci de ani de activitate pe care a desfășurat-o ca redactor și colaborator la mai multe reviste și ziare, în anul 1926 îi apare volumul cu titlul „Activitatea pastorală a preotului în parohie”, ultimul volum apărut din scrierile sale.

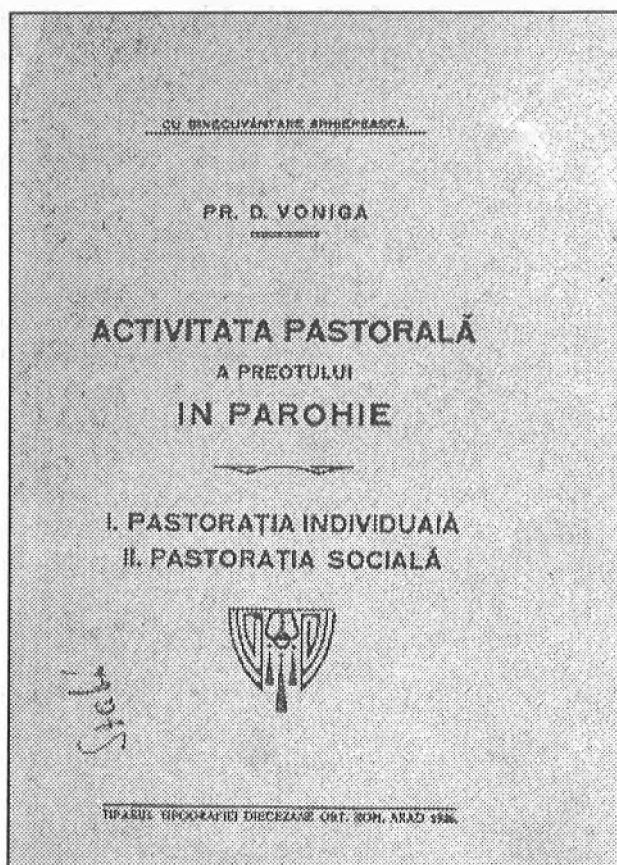
În acest volum enumeră toate domeniile în care un bun păstor, preot trebuie să-și desfășoare activitatea ca fruntaș în răspîndirea culturii. Iată cum apreciază importanța presei:

„Valoarea scrisului e mult apreciată, mai apreciată chiar decît a cuvîntului. Dictonul „verba volant, scripta manent” (vorba se dă uitării, scrisoarea rămîne) e un adevăr incontestabil. Și nu e nici exagerare, ori nu e nici o denaturare, dacă cităm adevărul vechi „ai carte, ai parte”, azi care devine „ai presă, ai putere”. Garanția viitorului este presa.”

David Voniga scrie în acest volum că presa este o „putere formidabilă”, nu poate fi indiferent ce fel de cărți, reviste și ziare citesc oamenii, iar un preot trebuie să lupte neconținut pentru „lățirea presei creștinești”. Activitatea de fondator, redactor și colaborator la mai multe reviste și ziare a lui David Voniga atestă că el ca preot și-a asumat răspunderea pentru „ca poporul să-și cîștige învățătură și lumina cunoștințelor” și pentru aceasta a muncit neconținut. După părerea lui progresele și toate cuceririle științelor moderne nu se pot populariza numai prin ziare, cunoștințele sînt depuse în cărți pentru popularizarea științelor. David Voniga afirmă că „cititorul în afară de ziare și reviste caută și cărțile pentru

înmulțirea cunoștințelor, iar această împrejurare ne impune datoria de a înființa în toate comunele bisericești cîte-o bibliotecă”.

După părerea noastră, citarea acestor rînduri din volumul lui David Voniga dă un rezumat al concepției sale despre importanța presei, despre importanța răspîndirii culturii, despre popularizarea cunoștințelor. Acest volum – opera de maturitate – cuprinde toată experiența pe care David Voniga a cîștigat-o pe parcursul activității sale, depusă în slujba neamului său. Ca preot a cunoscut bine situația bisericii ortodoxe, a școlilor confesionale, a cunoscut necesitățile epocii sale. A luptat cu armele culturii și mai ales prin presă, pentru propășirea neamului românesc și a limbii române.

Anul I.

Giula, 19.31. Martie 1895.

Nr. 6.

Prin noi Îngine

cu

Dumnezeu!

LUMINA

Lumina lui

Christos luminează

ză tuturor!

Organ eclesiastic-didactic, social și literar. — Apare de două ori pe lună.

PREȚUL ABONAMENTULUI :

Pe un an 3 fl. sau 6 cărăuș

1/2 „ 1 fl. 50 ce. 3

Abonamente mai mici decât pe 1/2 an nu se primesc.

Redactor responsabil :

D. VONIGA.

Prin colaborator :

Prof. Dr. Elefterescu

Redacția și administrația :

GIULA (Gynla) str. Română nr. 2.

Manuscripte ne folosivere nu se returnează.

Scrisorile nefrancate se refuză.

Onorabili nostri abonați restanțieri, sunt rugați cu onoare, a ni trimite fără întârziare costul abonamentului, ca să putem satisface datorișelor împreună cu edarea ziarului — și cari reclamă bani, căci alt-mintrea ușor am putea fi împedecați în activitatea noastră.

Redacția și Administrația
„LUMINEI“

Misiunea preotului.

— După principiul evanghelic, preotul este luminătorul, educătorul și părintele moral al poporului; este propovăduitorul doctrinei creștine și revelatorul deștăruirii culturii divine; este calauzul spiritelor la mântuire și alinaătorul suferințelor morale; este păstorul, ce păzește omenirea de influințele stricăcioase și cu cuvântul și fapta înprăstie în aceasta tot ce e necesar, pentru a face pe om: bun, moral, și conștient; — este factorul, care frământă aluatul din care e compusă societatea omenească. Ușor de înțeles dar, că preotul este un puternic factor, care are o însemnată rolă nu numai în societate ci chiar și în stat.

Dar pentru-ca preotul se-și poate împlini conștient și cu demnitate această sfântă și grea misiune, afară de investitura cu darul prea înalt, se mai cere să aibă la îndemână toate mijloacele necesare într-o exercitărea liberă a misiunii sale — și cari rezultă din datorișele împreună cu misiunea preotească.

Conform spiritului evanghelic: a scoate

spiritele din ignoranță, bigotism, superstiții, credințe impure și nefolositoare; a cultiva mintea, a îndoiia inima, a forma caracterul, a nobili simțurile etc. — și astfel a fructifera agrul, în care are să arunce sămânța cuvântului lui Dumnezeu, pentru a putea face din om un lucrător conform voinței lui Dumnezeu — sunt datorișele preotului impuse de misiunea sa. — Datorișele, cari, exercitate cu toată rigoarea numai, vor putea face, că viața lui să producă roade binecuvântate și înbucurătoare.

Oam vedem, mandatul este universal; urmează dar, că preotul trebuie să aibă la îndemână tot materialul necesar într-o împlinirea datorișelor sale. Trebuie adevărat să aibă o cultură omnilaterală, știință îndestulătoare, inimă formată și caracter ferm, vocațiune sfântă, spirit prevădător și prudent, ca totdeauna și în orice moment să fie înarmat și gata de a pleca la luptă.

Ceremoniile fugitive, externe, religioase, nu pot fi de ajuns unui preot pentru a-și putea împlini înalta sa misiune, care îi impune atâtea și grele datorișele — și cu atât mai virtuos nu, căci adă trimi într-un secol plin de reforme, de transmisii și joc de idei într-un secol, în care furnica o mulțime de teorii, unele mai speculative decât altele — și cari toate tind la nimicirea principiilor creștinismului.

Dar pentru-ca preotul să poată sta tare în fața atâtor pericole ce ne amenință credința, și ca să poată eși triumfător în ferbe

Selecție de poezii din volumul „Dor și jale” de David Voniga apărut la Giula în anul 1893

TOAMNĂ

Nici câmpia cea întinsă
Și nici creanga codrului,
Nici tufișul și nici floarea
Nu mai zîmbesc soarelui.

Radele lui printre tufe,
Printre codrii se strecoară,—
Se opresc la câmp, la codru
Și la mândra florioară.

Înzădar a lor lucire,
Înzădar surîsul lor,
Un suspin — și pierе floarea,
Piere frunza codrilor.

Înc' odată mândrul soare,
Radele 'și-trimite jos
Peste flori și peste câmpuri,
Peste codrul cel frundos.

'Și-ia adio, le sărută —
Când o brumă se coboară,
Uscă frunză uscă floare,
— Și-alui rede le omoară.

Toate-au cădut veștedite, —
Vântul suflă și le duce —
Și speranța mea cu ele —
Și al meu amor, se duce.

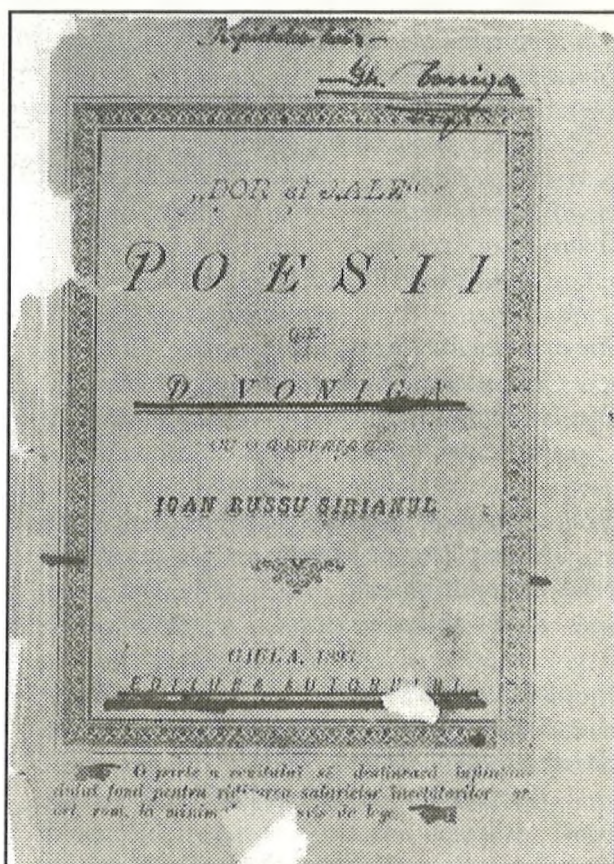
Aă rămas tufele negre
Și câmpiile uscate,
Iar pădurile rărite
Trist spre cer arădicate.

Treacă-'mi veara, treacă-mi toamna,
Iarna 'mi-vie — și morment
Să-'mi săpați sub frunza verde,
Abătută la pământ.

Și în loc de bociture,
Lăsați ca să sufle vântul
Pe mormentu-mi, să-'l rărească
Deacă-'l va fi greu pământul.

Iar pe crucea-mi mormentală
— Trecătorul ca să știe,
Că soartea mi-a fost fatală —
Lăsați fulgerul să scrie.

Șiria, 1891.

STAU DEPARTE...

Steu departe eu de tine
Păriuș cu lin izvor,
Nu 'ti-ved apa cristalină,
Și 'n oglindă ei cea lină
Nu mai pot privi cu dor.

Stau departe și de mândra,
Pe carea des o'ntâlneam
Păriuș, în a ta vale,
Unde eu în a ei cale,
Di-de-di, cu dor mergeam.

Și la șopotele tale,
La murmurul ncețișor
Ascultând: în noi s'aprinsă,
O schinteia ne astinsă
A cerescului amor.

Stând departe eu de tine,
Când nu pot să te privesc,
Păriuș, mândruței mele
Șoptește-i că-'s plin de jele
Că n'o pot s'o întâlnesc.

Giula, 1893

ÎNȚELEAPTĂ LIRA MEA

Știe ea a mea durere
Și cunoaște voia mea,
Căci îmi cântă trist, de jele,
Înțeleaptă lira mea.

O, eu n'am acum plăcere, –
N'am plăcere pe pământ,
Triste sunt dilele mele,
Trist – al lirei mele cânt.

Nu cânta liră, căci voacea
Tristă, nimeni n'o ascultă, –
Ori de știi ca'mi-cânți de moarte,
Atunci cântă-'mi liră – cântă!

Șiria, 1892.

Cel mai vrednic răspuns
Certatările să răspund și ele la ei...

...într-o zi, când eu, David Voniga, eram în vârstă de 15 ani, am fost ales să reprezint pe țara noastră la o competiție internațională de literatură...

Figuri din literatură
A. V. Voniga...

...într-o zi, când eu, David Voniga, eram în vârstă de 15 ani, am fost ales să reprezint pe țara noastră la o competiție internațională de literatură...

Spiritul galic „DIANA” remediu contra catarului

Articol despre activitatea lui David Voniga din săptămânalul Luminătorul din anul 1923

O, DE CE NU POT...

O, de ce nu pot eu oare,
Ca să-'mi pun aripi ușoare,
Că ntr-o clipă, cu-al meu dor,
Pân' la mândra 'n cer să sbor.

Seau de ce nu pot eu oare,
Să cuprind cu-o nbrățișare
Ceri 'ntreg, și să-'l cobor
Jos, la sînul meu cu dor.

Să te mai ved mândruliță,
Să te mai sărut odată,
Să-'mi mai dai o mângăiere
În vieța mea 'ntristată!

Giula, 1893.

MARIA BERÉNYI

David Voniga, fondatorul revistei „Lumina” din Giula

Sfârșitul secolului al XIX-lea poartă pecetea procesului de afirmare a conștiinței naționale a românilor din Ungaria. O latură specifică a acestei lupte îndelungate o constituie frământata evoluție culturală, iar în cadrul acesteia capătă un rol primordial presa. Pe lângă asociațiile culturale și casinourile literare, presa a fost forumul de exprimare pentru cucerirea drepturilor sociale, culturale și politice.

Unica revistă românească din secolul al XIX-lea, care a apărut la Giula (între decembrie 1894 și 28 iunie 1895), a fost „Lumina”. Fondatorul acesteia, David Voniga, era unul dintre cei mai distinși și mai productivi publiciști ai vremii. S-a născut la Giula la 8 septembrie 1867, din părinți țărani. Studiile liceale le-a făcut la Giula, Beiuș și Budapesta, iar cele teologice la Arad. După terminarea studiilor teologice (1890), nu acceptă posturile de preot oferite, ci se stabilește la Șiria, unde la 3/15 mai 1892 scoate „Gazeta Economului”. (Un exemplar din această revistă se găsește la Biblioteca Academiei Române din București.¹) Avea subtitlul „Foaie economică-socială” și își programa o periodicitate de patru ori pe lună. În articolul program se promite o tematică variată.

Din 1893, pe D. Voniga îl găsim activînd din nou la Giula. În această vreme, în ambele „orașe românești” funcționau societăți de lectură. La întrunirile săptămânale ale acestora se citeau opere literare, ziare, se țineau serate culturale. Programele întrunirilor societății din orașul mare

David Voniga prim anii 1920

românesc, primesc un caracter literar mai accentuat sub președinția lui David Voniga. El și ca student la teologie a fost inițiatorul unor activități culturale românești, cum a fost organizarea Concertului tinerimei române din Giula, la 4 august 1889. Această serată foarte reușită a fost organizată în sala de la ospătăria „Korona”. Scopul acesteia era ca din venitul curat al întrunirii să fie ajutate școlile românești din loc. La această serată, printre altele, și D. Voniga și-a citit prelegerea „Iluzia, ca contrariul fericirii în viața conjugală”.²

O altă acțiune reușită a fost serata literară ținută la 26 august 1894

în pavilionul „Göndöcs”. De data aceasta D. Voniga și-a prezentat comunicarea socială intitulată „Conceptul culturalei”.³

David Voniga era preocupat și de beletristică. Debutază foarte tînăr, în 1893, cu un volum de poezii intitulat „Dor și jale”. Acest volum cuprinde cam 140–150 de poezii lirice, cu o prefață scrisă de Ioan Russu-Șirianu.⁴ În această prefață putem citi printre altele: „Autorul acestor poezii ni se prezintă cu focul unei tinerețe, care pentru viitor ne îndreptățește la multe speranțe... Ni se dau în versuri accente sincere, oglinda unui suflet simțitor.” Acesta a fost primul, dar și ultimul volum al poetului giulan. Din punct de vedere estetic aceste poezii nu sînt prea reușite, majoritatea lor fiind ocazionale și religioase. Trebuia să subliniem că în secolul trecut majoritatea creațiilor literare române din Transilvania și Ungaria sînt lipsite de

valori estetice și stilistice. Totuși, creația poetică a lui Voniga reprezintă pentru noi un fragment al istoriei noastre literar-culturale. Dealtfel, o parte a venitului curat al volumului, Voniga l-a destinat „Fondului pentru ridicarea salariilor învățăto-rești la minimul prescris de lege”.⁵

David Voniga era un însuflețit animator cultural. Precum am mai văzut era și o fire receptivă la acțiunile filantropice. Acest fapt se dovedește și în 1894, când participă la constituirea societății „CARITATEA”, societate pentru ajutorarea învățăcelilor români săraci din Arad. Această sedință a fost convocată de **Roman Ciorogariu**⁶, care prezintă adunării proiectul de statute după care să se organizeze „Caritatea”. La această întrunire pe lângă personalități cunoscute, au fost de față și **David Voniga (Giula)**, **Romul Nestor (preot în Cenadul-Unguresc)**, **Ioan Nemet avocat în Arad (originar din Giula)**.⁷

Tot în 1894, D. Voniga se numără printre acei români din Ungaria, care s-au angajat a face colectă și a strânge bani pentru ridicarea monum-
tului lui **Avram Iancu**. La **Chitighaz**, în acest scop au adunat bani **Moise Olariu** și **Petru Muntean**.⁸ Când s-a colectat o anumită sumă în acest scop, din partea Ministerului de culte s-a oprit colectarea prin ordin ministerial. Din acest moment autoritățile politice au început să ia de-a rîndul și pretutindeni la răspundere pe colectanți, și au început procese contra acestora. Așa **David Voniga** a fost tras la răspundere fiindcă a colectat bani de la românii din **Giula**. Acești bani trebuiau predați forurilor polițiste, însă Voniga a refuzat acest lucru, fiindcă a dorit să-i reîntoarcă aceluia care i-au dat pentru ridicarea monumentului. În fine, în acest proces Voniga a fost absolvit de pedeapsă.⁹

Cea mai remarcabilă inițiativă a lui David Voniga în orașul Giula, a constituit-o fondarea revistei „**Lumina**”. A apărut la **15/28 decembrie 1894 cu nr. 1, număr de probă**. Frontiscipiul anunță că revista era un „*Organ eclesiastico-didactic, social și literar*”. Redactorul și proprietarul era **David Voniga**, iar colaboratorul prim era profesorul dr. **Elefterescu** din **București**. Redacția și administrația revistei se găsea la Giula pe strada „Românească” (azi Vár utca) nr. 2. și se tipărea la tipografia lui L. Lapage din Békéscsaba.

În articolul „**În loc de program**” din primul număr s-a enunțat că: „*organul nostru este atît al tuturor preoților și învățătorilor români, precum și a*

tuturor aceluia care cu viu interes poartă... pentru interesele bisericii, școlii și societății românești”.

Cred că nu este inutil să spicuiem din conținutul celor 12 numere ale Luminei, să oferim o oarecare imagine despre această revistă cu o durată atât de efemeră.

Nr. 2 din 15/27 ianuarie 1895

- Cîteva cuvinte morale de dr. Elefterescu
- Educațiune și instrucțiune de D. Voniga
- Concurs

(Deși redacția s-a luptat de la bun început cu greutatea financiară, s-a lansat un concurs premiat cu 10 coroane pentru articole culturale, literare, în vederea lărgirii cercului de colaboratori.)

- Cronică

(Aici primesc loc știri cu caracter local, bisericesc, școlar.)

Nr. 3 din 1/13 februarie 1895

- Socialismul de D. Voniga
- Predica poporală
- Despre beție de Gavril Bodnariu paroh gr. or. rom.

– Venirea Mîntuitorului nostru Isus Christos
– Educațiune și instrucțiune de D. Voniga
– Instrucțiuni pentru întrebuințarea serului antidiferic al lui Behring preparat la institutul de bacterologie din București de **Prof. Victor Babeș dr.**

- Cîteva cuvinte despre Scroful de E. Elefterescu

- Cronică

Nr. 4 din 18 februarie 1895

- Școlile noastre de D. Voniga
- Despre căsătorie, plăcerile și suferințele familiare de E. Elefterescu
- Predici populare (rubrica lui G. Bondariu paroh)

- Despre post –

- Sfaturi morale (rubrica lui dr. Elefterescu)

Cum trebuie să ne purtăm viața

- Ideea religiunii la diferitele popoare de I. Țioldan

- Cronică

Nr. 5 din 5/17 martie 1895

- Necesitatea predicării în biserică în timpul prezente de dr. Elefterescu

- Predică poporală

- Despre mărturisire – de pr. G. Bodnariu

- Foița „Luminei” (rubrică cultural-literară)

Conceptul culturii de D. Voniga

(Conferință ținută de autor la cea de a III-lea

serată literară a tinereții române din Giula)

– Ideea religiunii la diferitele popoare (fine) de I. Țioldan

– Despre căsătorie (fine) de dr. Elefterescu
– Cronică
– Examen de probă la școlile române din Giula
– Parastas pentru Teodor Pap
– Aniversare – Societatea de cântări bisericești și naționale din Giula în 23 febr. a ținut a cincea aniversare a înființării sale

Nr. 6 din 19/31 martie 1895

– Misiunea preotului de D. Voniga
– Serbarea Duminicii de dr. Elefterescu
– Foița „Luminei”

Despre bani de D. Voniga

– Cronică

Nr. 7 din 1/13 aprilie 1895

(Acest număr al revistei este un număr de Paști)

– Învierea
– Judecata și sentința de moarte, dată contra Domnului nostru Isus Christos
– Cămașa Domnului nostru Isus Christos de dr. Elefterescu

– Foița „Luminei”

Un cuvânt – poezie de I. Țioldan

Norocul și fatalitatea de la Fontaine (trad. Elefterescu)

La Paști – Poezie de D. Voniga

– Demonstrarea unității Sfintei Treime de D. Voniga

– Țînguirea Preacuratei Fecioara Maria la mormîntul lui Christos, poezie de D. Voniga

– Religiunea și Credința

– Educațiune și instrucțiune

Studii pedagogice de Elefterescu

– Învîngerea Creștinismului asupra păgînismului și influența lui asupra dezvoltării culturale a omenirii de R. L.

– Prezentul și viitorul de dr. Elefterescu

– Cronică

Nr. 8 din 28 aprilie/5 mai 1895

– Avis

– Sinoadele eparhiale

– Educațiune și instrucțiune

Studii pedagogice de dr. Elefterescu

– Religiunea și credința de dr. Elefterescu

– Cronică

Nr. 9–10 din 15/28 mai 1895

– Congresul național bisericesc

– Foița „Luminei”

– Dumineca (schită) de Emilia Lungu Bufallo

– Sinoadele eparhiale

– La mormîntul domnișoarei Lucreția Ciobriș

– Necrolog – poezie de D. Voniga

– Maxime și Sfaturi morale

– Lacrimi pe mormîntul Dșoarei Lucreția Ciobriș – poezie de D. Voniga (Lucreția Ciobriș, fiica preotului din Giula-Vărșand, decedată la vîrsta de 16 ani, l-a impresionat sensibil pe autor, i-a dedicat două poezii de jale.)

– Educațiune și instrucțiune

– Limba ca mijloc al instrucțiunii de I. G.

– Studii pedagogice de dr. Elefterescu

– Cronică

– Un vrednic comitet parochial

– 50 fl – sau ispita dascălilor confesionali de

D. Voniga

Nr. 11–12 15/28 iunie 1895

– Despre bunătățile lui Dumnezeu și datorințele omului față de Dumnezeu de Pr. Mihai Păcățian (Primul și de fapt singurul cîștigător al concursului publicat în nr. 2 a fost M. Păcățian cu articolul de mai sus.)

– Predică

– Foița „Luminei”

Încrederea de sine (Din opul „Învățăturei” de D. Voniga și Dr. Elefterescu)

– Neconfesionalitate de I. Grofșoreanu

– Conferință învățătorescă (Curtici)

– Reuniunea română de cântări din Sibiu – în București

– Educațiune și instrucțiune

Studii pedagogice de dr. Elefterescu

– Creștinismul și serviciul omenirii de Gh. Ciuhandu

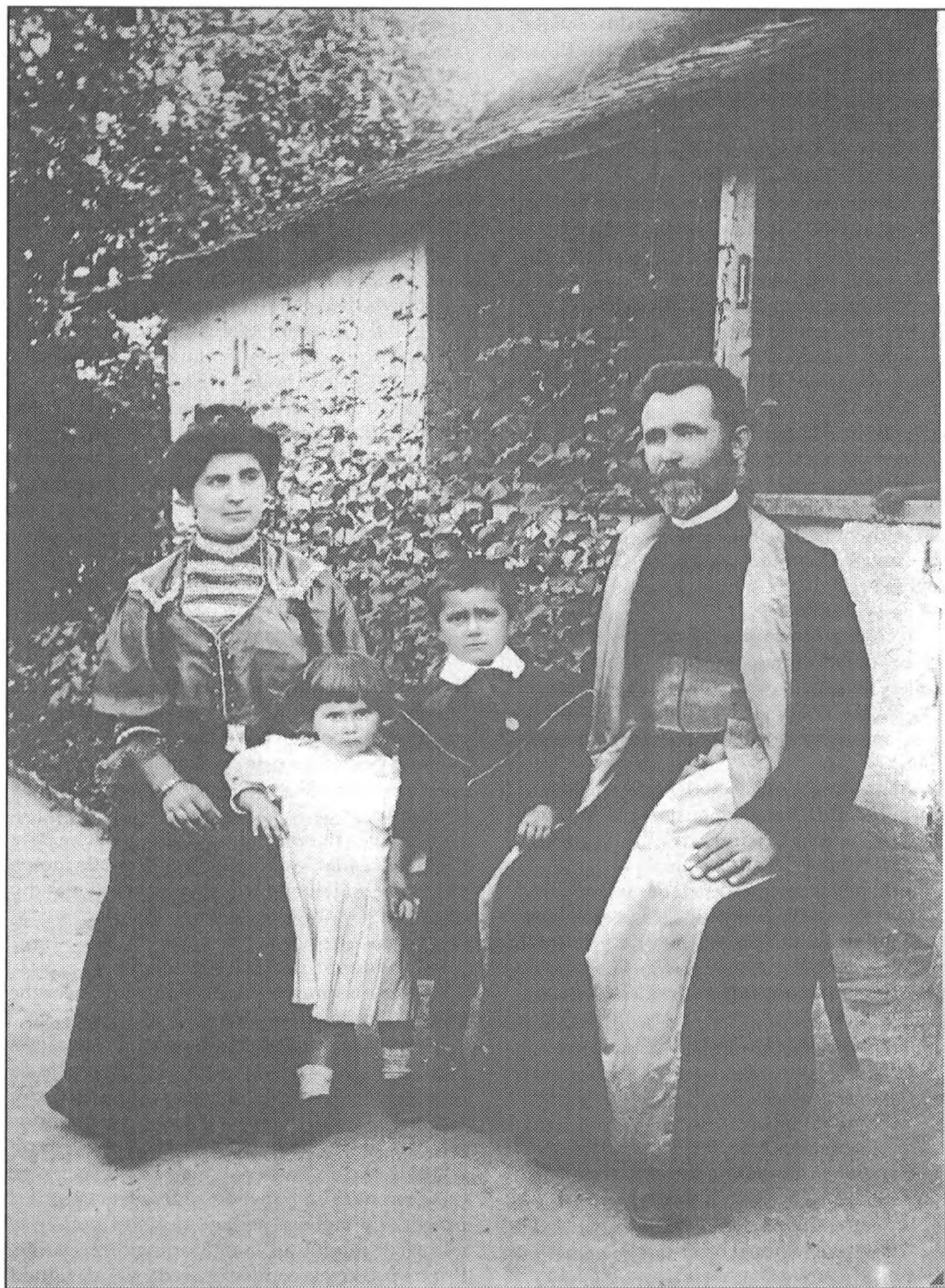
(Viitorul consilier al eparhiei arădene, Gh. Ciuhandu, aflat la începutul carierei sale începe să publice serialul de articole susamintit, dar din cauza încetării revistei se întrerupe.)

– Cronică

– O moștenire de 3.000.000 dolari

(Articol despre averea din SUA a lui Gheorghe Pomuț, originar din Giula.)

Materialele publicate în „Lumina” au îmbrățișat o gamă relativ întinsă. Găsim articole legate de biserică, școală, morală, religie etc. Sfaturi practice legate de educație, morală și igienă sînt publicate mai ales de dr. Elefterescu. Problemele școlii românești, ca o instituție națională i-a preocupat pe redactori atît din punct de vedere teoretic, cît și practic. La rubrica pedagogică sînt pomenite adunările reuniunii învățătorilor din eparhie. Printre proiectele complexe a redacției ale figurat și publicarea unor fragmente literare. În scurta existență a revistei, aceste intenții s-au putut materializa doar în parte. Singura lucrare mai

Preotul David Voniga cu soția și cei doi copii

remarcabilă a fot schița Emiliei Lungu Bufallo. Au fost publicate și câteva poezii semnate mai ales de D. Voniga. Un anumit spațiu s-a rezervat știrilor vieții bisericești. Mai ales în rubrica „Cronică” au fost semnalate alegeri de preoți și învățători din eparhia Aradului. Cititorii au fost informați despre dezbaterile sinodului eparhial la Arad și despre unele aspecte ale Congresului național bisericesc de la Sibiu.

„Lumina”, precum am mai amintit, a avut o perioadă scurtă de apariție. Unii sînt de părere că motivul încetării acestei foi era faptul că avea conținut prea „teoretic”, nu era înțeles de masele largi. Trebuie să amintim că programul, stilul, conținutul „Luminii” era similar cu cel al „Bisericii și Școlii” și al „Familiei” la care s-au abonat în număr destul de mare și românii din Giula și din împrejurimi. Astfel cred eu, „Lumina”, nu a avut șanse să atragă noi abonați.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea a scoate o revistă nu reprezenta o dificultate în sine. Mai greu era de menținut. Aceasta era situația și în cazul revistei „Lumina”: redacția avea dificultăți materiale, era supusă opresaliilor politice tot mai accentuate spre sfîrșitul anilor 1890. Trebuie să amintim faptul că la sfîrșitul secolului trecut, autoritățile maghiare au intentat numeroase procese de presă contra redactorilor, colaboratorilor revistelor de naționalitate, din Austro-Ungharia.

Și contra redacției „Lumina” s-a intentat un proces de presă, precum citim în următoarea înștiințare din „Dreptatea” (1896 Nr./162): *„Ieri s-a ținut la Oradea-Mare pertractarea procesului de presă a „Luminei” intentat în contra redactorului nostru dl D. Voniga pentru articolul „50 fl. sau ispita dascălilor confesionali” publicat în Giula. Juriul de presă a condamnat pe dl D. Voniga, ca pe autor și răspunzător pentru comunicat la una lună închisoare și 100 florini amendă.”*

Articolul amintit a lui Voniga era îndreptat împotriva guvernului maghiar, exprimînd dezaprobarrea tendinței acestuia, de: *„... a seduce și cîștiga învățătorii confesionali cu premii de 50 florini de a-i lacomi și accesibili în schimbul acestei remunerațiuni de a dezvolta, în favorul limbei maghiare și în detrimentul învățămîntului român, instruirea limbei maghiare mai mult progres decît pretinde legea.”*

Din anul 1868 un șir de legi și decrete se lega de învățămîntul minoritar din Ungaria. Legea din 1879 hotărîa predarea limbii maghiare ca obiect obligatoriu de învățămînt în toate școlile elementare a căror limbă de predare nu era cea maghiară.

Legea din 1893 prevede introducerea cvincvenalelor, adică un spor de leafă din cinci în cinci ani. Prin această lege statul a făcut un nou pas spre a-și întări controlul asupra școlilor confesionale și a-i atrage de partea sa pe învățători. Organele administrative din conducerea de stat știau că mulți învățători de la școlile confesionale au un salariu anual mai mic de 300 fl., știau de asemenea că acest salariu nu se plătește regulat, că multe comune bisericești au restanțe de plată. Legea prevede că, în cazul în care comuna bisericească din cauza sărăciei nu poate asigura salariul legal al învățătorilor, poate apela la ajutor de stat, dar în acest caz statul va avea dreptul să intervină mai adînc în administrarea și funcționarea școlilor confesionale. Măsurile statale amintite, sub pretextul ameliorărilor căutau să impună schimbări și în școlile românești, afectînd caracterul lor național. *„Sînt necesare ameliorări – arată D. Voniga într-un alt articol apărut în „Lumina” – dar e bine să nu fie impusă de lege, care poate avea și alte tendințe.”* El face aluzie la mizeria școlilor românești și a condițiilor dubioase impuse de stat în cazul întregirii salariilor cu sume mai substanțiale, care erau așteptate de unele consilii parohiale spre a evita majorarea taxelor de cult. În acest sens, D. Voniga exclamă: *„Vai de acel popor care nu știe afla mijloacele pentru ridicarea școlilor și învățătorilor săi.”*¹⁰

După încetarea apariției „Luminii”, pe Voniga îl găsim în 1896 la Timișoara, ca redactor la „Dreptatea” și „Foaia de duminică”. Mai tîrziu colaborează la „Tribuna Poporului” din Arad, cu al cărei redactor, Ioan Russu-Șirianu, era prieten. Acești ani produc o schimbare în concepția politică a lui Voniga. Devine un aderent al politicii moderate, față de spiritul „Tribunei Poporului” și al lui Russu-Șirianu. Relația dintre ei s-a agravat într-atît, încît în 1899 Voniga a intentat contra lui Russu-Șirianu un proces de presă.¹¹ Înainte de pertractare, redactorul „Tribunei Poporului” și-a cerut iertare de la Voniga, așa procesul s-a șters. Relația ascuțită dintre cei doi publiciști și redactori a fost o temă preferată pentru presa satirică și umoristică, mai ales pentru „Vulturul” din Oradea, redactat de Iustin Ardelean.¹² David Voniga a mai redactat foile timișorene „Controla”, „Revista Preoților”, „Tribuna Nouă”, „Banatul”, „Luminătorul” și „Nădejdea”. A mai colaborat la „Biserica și Școala”, „Lumina” și „Adevărul” din Arad.

În 1900 David Voniga intră în tagma preoțească și se stabilește definitiv ca preot în Ghioroc. La

25 februarie al acestui an se căsătorește cu **Ecaterina Vuia din Lipova**.¹³ Nașul lui Voniga a fost **David Nicoară**¹⁴, proprietar în **Giula**.

Voniga era o fire impulsivă, cu un spirit pururea activ și foarte productiv. Alături de ziaristică și preoție, se dedică scrierii manualelor, volumelor religioase și pastorale. El a fost autorul unor lucrări economice, etice, filozofice, estetice și bisericești cum ar fi **„Etica creștinească”** (1905); **„Omiletica”** (Orăștie, 1907); **„Activitatea pastorală a preotului”** (Arad, 1905).

Voniga a scris manuale de religie pentru școlile primare și secundare. Broșura **„Istorie biblice”** (Arad, 1908) carte de religie pentru elevii școlilor populare este recenzată de **George Pletos**, protoier, profesor și catihet în Năsăud. Volumul este analizat din punct de vedere biblic, dogmatic și pedagogic. Ca rezumat, Pletos trage concluzia că *„Istorie biblice” poate fi aprobată și admisă în folosință ca manual pentru învățământul religios în școlile primare, fiindcă din punct de vedere didactic ține cont de rezultatele și metodele mai nouă ale pedagogiei științifice, e în consonanță cu învățăturile cuprinse în biblie și cu doctrina credinței și morale, după cum învață biserica noastră orientală.*¹⁵

Tot în 1908 a văzut lumina tiparului **„Cuvântările ocazionale și funebre pentru toate ocaziunile ce abvin în oficiul pastoral al preotului”** scrisă de D. Voniga. Despre această lucrare scrie o recenzie **Teodor Botiș**,¹⁶ profesor la Institutului teologic din Arad. Printre altele scrie: *„Cuvântările conțin o*

mulțime de învățături, sfaturi, muștrări și îndemnuri morale, toate potrivite împrejurărilor, ocaziunilor și gradului de pricepere al ascultărilor. În predarea adevărilor de credință autorul își dă toată silința și izbuteste a afla modul de desfășurare în direcțiune practică, neabătându-se întru nimica de doctrina bisericei ortodoxe.

*Folosul practic, ce aduce publicarea astor – fel de cuvântări literaturii noastre bisericești, nu se poate îndeajuns accentua, luându-se în considerare, că a compune predici ocazionale bune, potrivite scopului și împrejurărilor – nu e lucru ușor...”*¹⁷

David Voniga a scris și un volum de istorie a presei intitulat **„Presa biserică”** (Arad, 1925). I-au rămas două opere mai vaste în manuscris, și anume **„Galeria scriitorilor bisericești”**, cuprinzând viața și activitatea scriitorilor din veacul al XV-lea pînă în anii 1930 și **„Enciclopedia biblică, bisericească și teologică”**, lucrare cuprinzând circa 25.000 articole.¹⁸

David Voniga de la începutul carierei sale era receptiv la toate inițiativele ce mobilizau viața culturală, națională și bisericească a românilor din Banat și Ungaria. El însuși a fost membru al mai multor societăți profesionale și culturale. Din 1910 e membru pe viață al **„Societății pentru crearea unui fond de teatru”**. Timp îndelungat a activat în cadrul **ASTREI**. După o viață atât de bogată, uneori chiar zbuciumată, David Voniga a decedat în 1933 în Ghioroc unde a păstorit timp de peste trei decenii.

NOTE

1. Eugen Glück: *Gazeta Economului* (O inițiativă reacțională românească) în *NOI Românii din Ungaria* 1993/Nr. 7. p. 15

2. *Biserica și Școala* 1889/Nr. 29.

3. *Familia* 1894/Nr. 33.

4. **Ioan Russu-Șirianu** (1864–1909) a fost nepotul lui Ioan Slavici. Era profesor de liceu, ziarist și om politic. A colaborat la București, la zierele *„Românul”* și *„Voința Națională”*, 1884–1891; la Sibiu, la *„Tribuna”* 1881–1896 și *„Foaia Poporului”* (fondator, 1893). Din 1897, la Arad, a condus *„Tribuna Poporului”* (mai apoi *„Tribuna”*) pînă în 1908, cînd a trecut din nou în Regat. Promotor al activismului parlamentar. A fost deputat de Chișineu-Criș în parlamentul maghiar, 1905–1906. A scris *„Românii din statul ungar”* (Statistică, etnografie), Buc., 1904; *„Iobăgia”*, vol. I, Pînă la finea secolului XV, Arad, 1908.

5. *Biserica și Școala* 1893/Nr. 37.

6. **Roman Ciorogariu** (1852, Pecica–1936, Oradea). Școala primară o termină al Pecica, iar cea secundară la Arad, Bratislava și Hódmezővásárhely, unde și-a luat bacalaureatul. Studii teologice a făcut la Arad (1877), universitatea la Lipsca și Bonn (1879). Din 1879 a intrat în serviciul Consistoriului din Arad, îndeplinind funcția de cancelarist și arhivar pînă în 1880, cînd a fost numit profesor la Institutul teologic din Arad. Între 1900–1917 conduce revista *„Biserica și Școala”*. În toamna anului 1917 devine vicar episcopesc la Oradea, din 1920 e episcop al Orăzii, funcție pe care o îndeplinește pînă la sfîrșitul vieții. A depus stăruințe pentru înființarea Academiei teologice din Oradea. A colaborat la mai multe reviste de aici și a publicat mai multe volume istorice, religioase etc.

7. Aradul în lupta pentru eliberarea socială și națională. Documente. vol. II. Arad/1980 p. 102.

8. *Foaia Poporului* (Sibiu) 1894/Nr. 28.

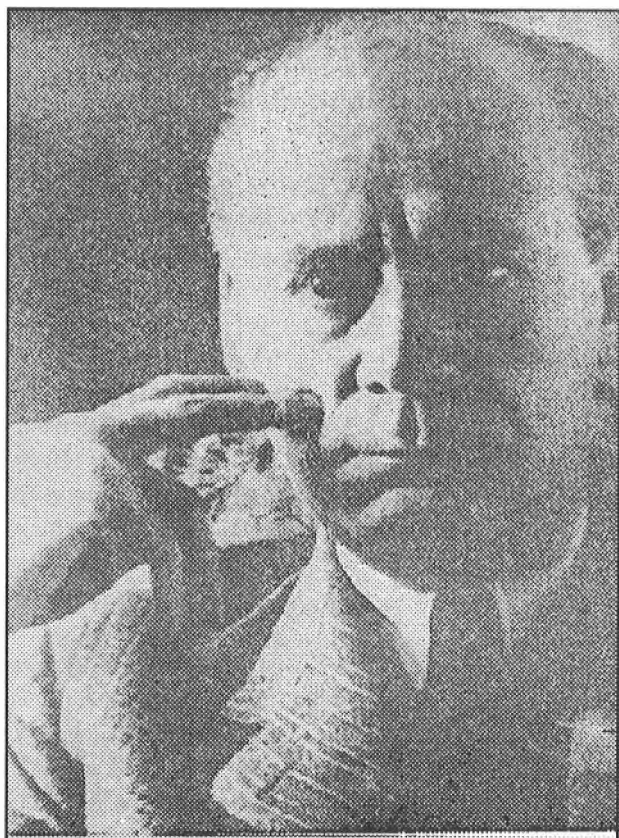
14. **David Nicoară** născut în 1832 la Giula (frate cu Moise Nicoară) după absolvirea studiilor e jurator comitatens în Arad, apoi notar comunal în Misia și Radna. În 1861 e viconotar la comitatul Aradului, din 1867 e ales protopretore în cercul Aletei. Din 1882 e asesor referent al consistoriului din Arad în care calitate a funcționat până la sfârșitul vieții sale, în 1890. În 1861 a fost unul dintre inițiatorii „Asociației naționale pentru cultura poporului român din Arad”. La 21 mai 1848,

18. Almanahul Banatului ilustrat Timișoara/1937 p. 67.

ZITA GERGELY

Elementele expresioniste la Lucian Blaga și József Attila

Expresionismul, una din mișcările avangardiste ale începutului de secol, a apărut în Germania, în primele decenii ale secolului XX și s-a răspândit în alte țări europene. Etimologia cuvântului provine din latină însemnând „exprimare”, în contrast cu înțelesul termenului „impresie”, care presupune întotdeauna un efect, sau o influență venită din afară. Așadar pentru a sesiza înțelesul conceptului de expresionism ni se pare importantă disocierea între cele două curente: impresionism și expresionism. Pe când impresionistii intenționau să eternizeze peisajul care li se oferea filtrat prin personalitatea artistului, a scriitorului, expresioniștii nu erau interesați de peisaj, de lumea exterioară, adică de impresie, ci de lumea interioară alcătuită din voințele și sentimentele omului.

Ascultând sonata la pian a lui Bartók Béla, armonia muzicală pare distrusă, iar melodia neobișnuită este formată dintr-un ritm agresiv și acorduri spasmodice. Sunetele nu cedează unei

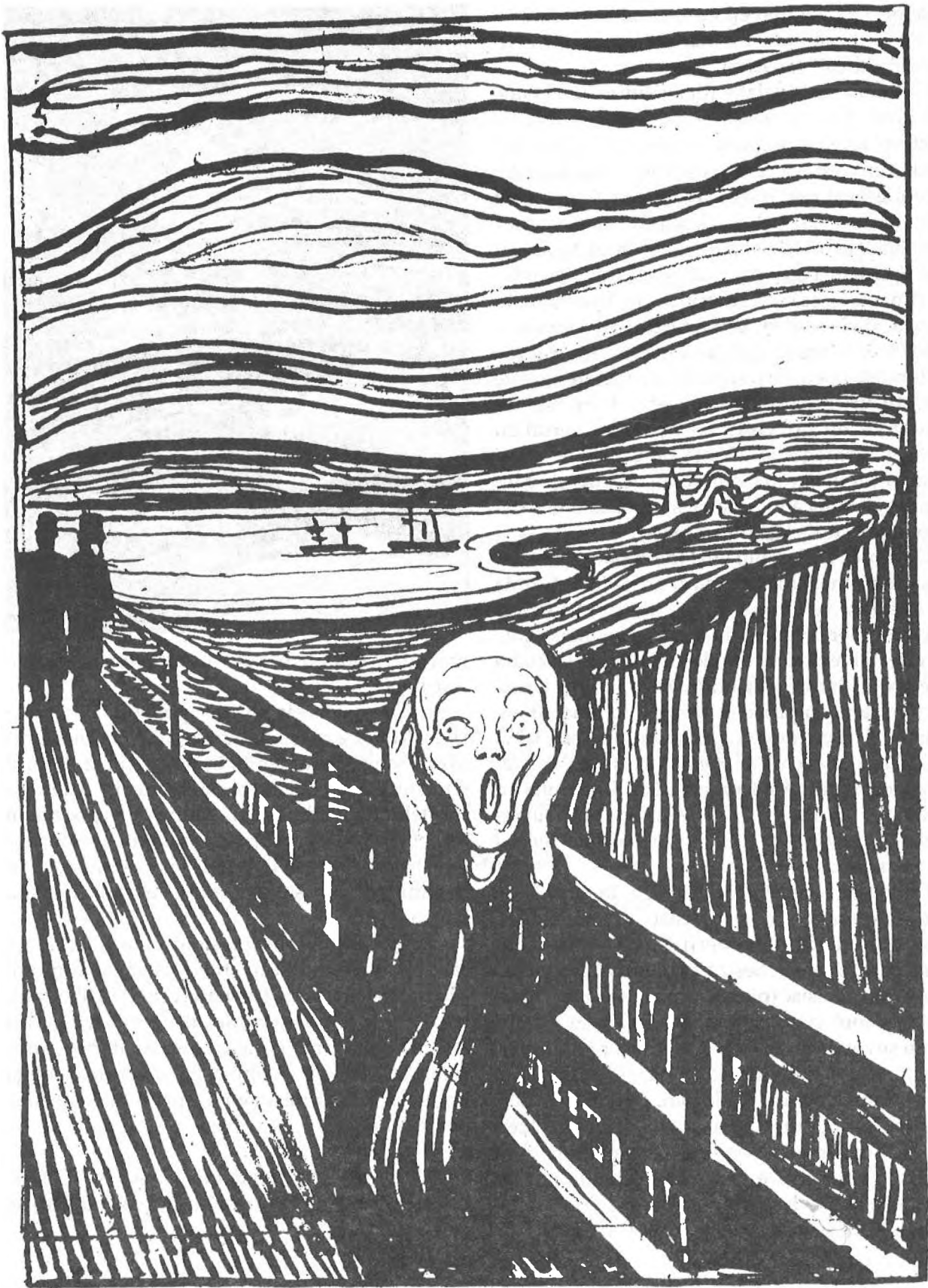
coerențe armonice, ci se risipesc în haos. Iisus Cristos din pictura lui Edvard Munch: *Golgota* este o figură șablon, un etalon care poate fi înlocuit cu oricare dintre figurile mulțimii situate în prim-planul tabloului. Trăsăturile lui Cristos transpar în varietatea caracterelor, în capetele „turmei” încât fiecare figură exprimă un martir al omenirii. Oscilația sentimentală a muzicii expresioniste o întâlnim în *Strigătul* aceluiași pictor, cerul roșu al tabloului e în antiteză cu liniile întrerupte ale podului și cu figura stilizată și despicată în două a personajului din prim plan. Metoda simplificării, a neglijării amănuntelor adică, apare extrem de importantă pentru esența exprimării care este durerea și suferința omenească.

Ideologia curentului expresionist are la bază așa-numitele teze iraționale. În locul gândirii raționale logice, în prim-planul tabloului apar sentimentele și intuiția oamenilor. Lumea și realitatea secolului XX sînt percepute ca haos. Haosul definit prin anarhie este important în sensul în care dacă nu există o orientare centrală, o ordine, atunci acest centru orientativ se va situa, se va plasa în interiorul fiecărui om, adică al fiecărui eu.

Eul este omniprezent în poezia lui Blaga, („*Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*”): „Eu nu strivesc ...”, „dar eu, / eu cu lumina mea...”, „și cu întunecata zare”, „căci eu iubesc”.

Același eu este considerat ca centru al universului în *Cîntecul cosmosului* (*cunună de sonete*) al lui József Attila, la fel cum fiecare individ (personaj) din tabloul pictorului norvegian poate să simbolizeze un martir al omenirii, sau să sugereze ideea de a fi martir „Eu formez universul” începe poetul maghiar în primul sonet, analog poeziei lui Blaga, în care divinitatea este plasată în „mine” (poezia: *Vreau să joc*, care face parte din ciclul *Poemele luminii*) „Să nu simtă Dumnezeu / în mine / un rob în temniță – încătușat.”

Descentralizarea lumii, eșecul rațiunii este starea idilică pentru poeții expresioniști, stare care împreună cu misterele ei semnifică și cucerirea nemărginirii, care se leagă de cunoașterea luciferică în opoziție cu cunoașterea paradisiacă: „o,

Edvard Munch: Strigătul

stelelor, nici voi n-aveți în drumul vostru nici o țintă, / dar poate tocmai de aceea cuceriti nemărginirea!" (*Stelelor*).

Noțiunea de revelație (dezvăluirea unei taine și a unui adevăr), *cunoașterea luciferică*, prin care misterul lumii este sporit cu ajutorul imaginației poetice în contrast cu *cunoașterea paradisiacă*, prin care misterul este redus cu ajutorul logicii și al rațiunii, formează cheia descifrării înțelesurilor din sonetele lui József Attila: „în sînul înădușit concepe demența / și dintrodă toți vîrsîndu-se din moleșeala / creierului, în înverșunata anarhie.” (*Sonetul nr. patru, sonetul gînditorului*)

În *Poezele luminii* înțelăm o revărsare năvalnică de lumină, poemele pufînd fi considerate ca niște vibrații lirice pe tema dragostei. Lumina este privită ca un principiu energetic universal cu virtuții cosmogonice. Viața omului este însăși lumina, iar integrarea omului în natură este o integrare dinamică în lumină, simbolizată de poet în poemul cu același titlu: *Lumina*.

Ca simbol al elanului vital (dionisiac) care a dat naștere cosmosului, lumina apare la József Attila fie în forma vibrațiilor lunare (solare) fie în forma luminilor frumuseții sau a posomorîrii legate de vibrațiile exteriorizate ale individului. La ambii poeți se înțelnește o distincție între lumina legată de persoana empirică (a mea) și lumina altora: „dar eu / eu cu lumina mea sporesc a lumii taină („*Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*”) „Sumbra-mi planetă flutură-n frunte, / căci nimeni alta nu freamătă lumina fără frîu / în noaptea surzeniei...” (József Attila: *Cîntecul cosmosului, Sonetul nr. patru sprezece*.)

Cunoașterea luciferică distruge, în citatele de mai sus, cunoașterea paradisiacă și atrage după sine dominația perceperii intuitive în locul perceperii raționale. Sesizarea intuitivă accentuează elanul dionisiac (preluat din filozofia lui Nietzsche), elanul vieții tumultuoase, care se revărsă ca un șuvoi de lumină asupra tuturor regnurilor. Voința eului dobîndește valoare de substanță ideatică în întreg ciclul blagian: „eu nu strivesc”, „eu cu lumina mea sporesc...”, „nu ucid”, „eu iubesc”. În cununa de sonete voința este îmbinată cu starea emotivă exteriorizată a eului poetic: „Sufletul mi-e humusul proaspăt al planetei spiralete / arată de plugul greu al miliardelor /

marouri, sălbatice dureri...” (*Sonetul nr. doi, Sonetul dragostei*).

Printre mijloacele artistice preferate de artiștii și scriitorii expresioniști se află (se numără) dizarmonia, sentimentul împrăștierii, al risipirii simțite în muzica expresionistă, în oscilația formelor din tablourile lui Munch și în poezia lui József Attila, în dominația noțiunilor abstracte și generale prezente la poezii expresioniști și în dinamica discursului liric intens resimțită în ciclul blagian.

Grație curentului expresionist omul (artistul), și-a descoperit ființa autentică, asemenea omului din epoca Renașterii. Diferența constă în libertatea care i s-a transmis poetului sau artistului expresionist prin cunoașterea luciferică, prin centralizarea universului în Eul său, prin biruința voințelor și sentimentelor asupra lumii obiective și furibunde.

GERGELY ZITA, studentă în anul IV, JGYTF.

Traducere proprie din *Cîntecul cosmosului* de József A.

LUCIAN BLAGA

Vreau să joc!

O, erau să joc, cum niciodată n-am jucat!
Să nu se simtă Dumnezeu
în mine
un rob în temniță – încătușat,
Pământule, dă-mi aripi:
săgeată vreau să fiu să spintec
nemărginirea,
să nu mai văd în preajmă decît cer,
deasupra cer,
și cer sub mine –
și-aprins în valuri de lumină
să joc
străfulgerat de-avînturi nemaipomenite
ca să răsufle liber Dumnezeu în mine,
să nu cîrtească:
„Sunt rob în temniță!”.

Lumina

Lumina ce-o simt
năvălindu-mi în piept cînd te văd,
oare nu e un strop din lumina
creată în ziua dintîi,
din lumina aceea-nsetată adînc de vieață?

Nimicul zăcea-n agonie,
cînd singur plutea-n întuneric și dat-a
un semn Nepătrunsul:
„Să fie lumină!”

O mare
și-un viitor nebun de lumină
făcutu-s-a-n clipă:
o sete era de păcate, de doruri, de-avînturi, de patimi,
o sete de lume și soare.

Dar unde-a pierit orbitoarea
lumină de-atunci – cine știe?

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
și nu ucid
cu mintea tainele, ce le-ntîlnesc
în calea mea
în flori, în ochi, pe buze ori morminte.
Lumina altora
sugrumă vraja nepătrunsului ascuns
în adîncimi de întuneric,
dar eu,
eu cu lumina mea sporesc a lumii taină –
și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfînt mister
și tot ce-i nențeles
se scimbă-n nențelesuri și mai mari
sub ochii mei –
căci eu iubesc
și flori și ochi și buze și morminte.

JÓZSEF ATTILA

A Kozmosz éneke

SZONETT KOSZORÚZÁS

2

Kerengő bolygó friss humusza lelkem,
Nehéz ekével szántja milliárd
Vad, barna fájdalom s hegyes vasát
Mélyen lenyomva gázol át a telken.

Gőzös, meleg barázdákon vetetten
Kincses kalászkok bólogatnak át
Az út felé, hol kényes, büszke fák,
A Szépség fái súgnak át a berken.

Alattuk Ámor ül, ki mindig éhes,
Sötét szeme s paraszti szája véres.
És éles sziklán gyilkos késeket fen.

Egy tiszta-Érzés arra bandukol
S forró vér gőze száll ködökbe, hol
Szépség-fák állnak illatokkal telten.

4

Dübürgő gépváros zugó agyam:
Hangja, mit roppant barlang-visszhang adhat
Mély orgonára, és a gondolathad
Rokkant derékkal görbed untalan,

Mint korhadt fűz görnyed szomoruan
Deres partján zajló, jeges pataknak.
(Az építők téglát téglára raknak,
Molnárok szijja suhogón suhan.)

S mind robotol, minek? maguk se tudják,
De egyszer tán megunják ezt a munkát,
Izzadt ölükből örület fogan –
S – egyszerre mind! – kizúdulván a kába
Műhelybörtönből bossz anarkiába
Szétkujtorognak részeg-boldogan.

14

Komor bolygóm a legszebben lobog,
Mert nem zugat fényt senki szabadabban
A süketség éjébe s éhes rabban
Sültek szaga meg illatos borok

Se mankózzák úgy vágyát, mint robot
Után ha lángom rácsán át beharsan
Fásult szívébe, mint hol észak-sark van
Felbukkan bús, de tiszta napkorong...

A Békesség-Noé szivembe jöjjön –
Nagy tisztulás-özön zug bennem és
Bár keserűségvulkán dübüroögjön,

Lávás szitokkal földve a vetést,
Nekem van szörnyű s lesz szép igazam.
Külön világot alkotok magam.

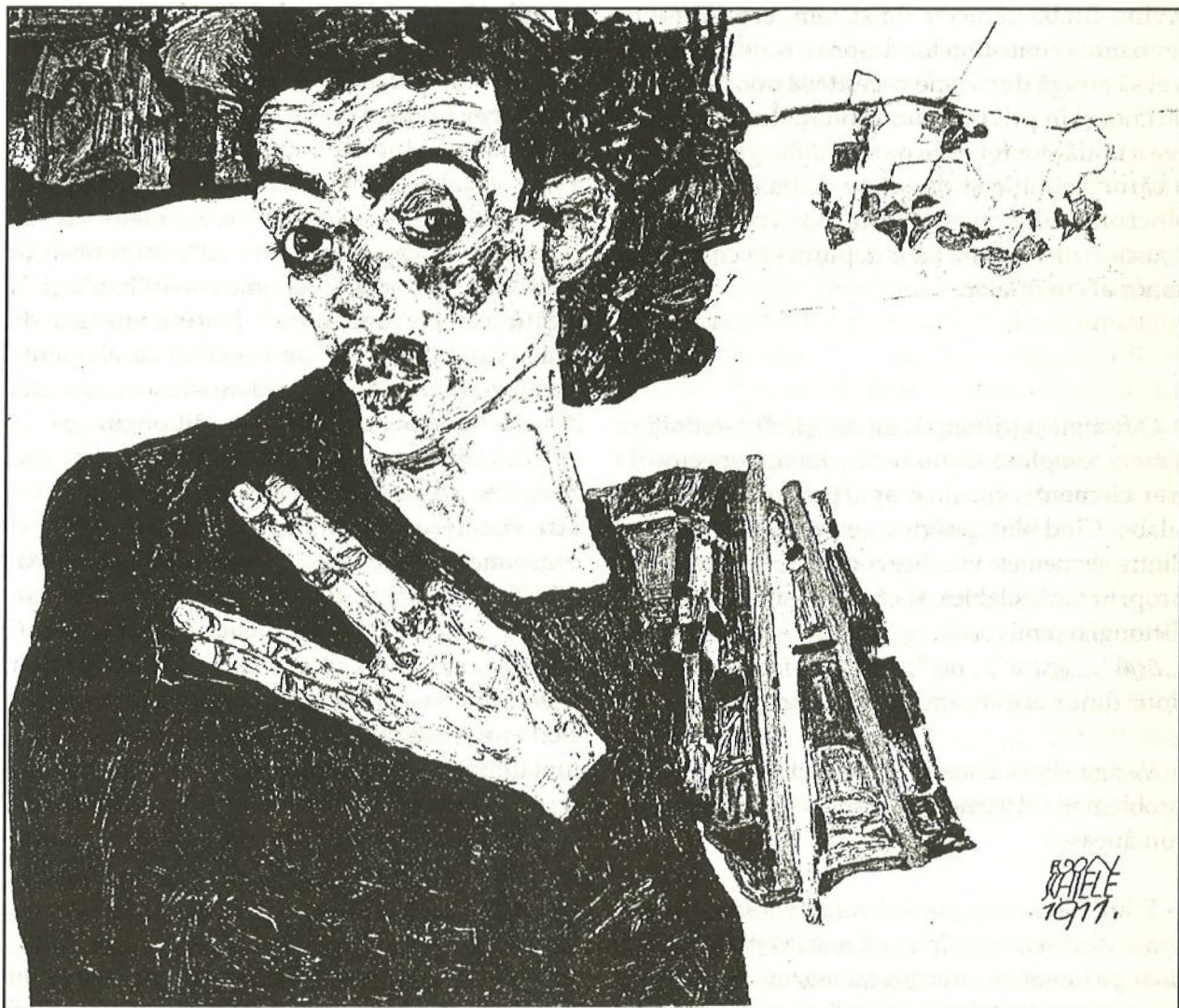
Mesterszonett

Külön világot alkotok magam.
Kerengő bolygó friss humussza lelkem,
Szépség-fák állnak illatokkal telten.
Dübörgő gépváros zugó agyam.

Szétkujtorognak részeg-boldogan
A holdas fények rajta, mint ha kertben
Világbogárkák szárnya csókra rebben.
Sötét hitem szent, hömpölygő folyam.

S kereng a bolygó, mint fáradt agy este,
Amint kihűl, lehull az éjbe esve,
Mint feledésbe hulló verssorok.

Ha bolygók és világok mind kihűlnek,
Igazságnak gyujtván hűs fényt, az Úrnek,
Komor bolygóm a legszebben lobog.

Egon Schiele: Autoportret. 1911

MIHAI COZMA

Cîți diftongi și triftongi are limba română?

Cam de la lucrarea din 1922 a celebrului F. de Saussure încoace, lingviștii s-au obișnuit să privească limba și sub aspect dinamic, funcțional, ceea ce duce la interpretări cu tot mai multe foloase teoretice și practice.

Lingvistica românească este și ea puternic influențată de noile cuceriri ale acestei științe, datorită cărora a întreprins și pînă acum o serie de schimbări esențiale în modul de prelucrare și de prezentare a unităților limbii și limbajului. Avînd limba caracter de sistem, este firesc ca revizuirea cunoștințelor despre o unitate sau alta a ei să atragă după sine necesitatea unor interpretări noi și în privința altor unități. Între altele, în cea a unităților fonetice numite *diftongi* și *triftongi*, a căror definiție și descriere actuală nu este în sincronie nici cu realitățile lor fiziologice și acustice, nici cu funcția îndeplinită în complexul sonor al cuvintelor.

*

Diftongii și triftongii românești sînt definiți ca sunete complexe alcătuite din două, respectiv din trei elemente vocalice aparținătoare aceleiași silabe. Cînd sînt descrise, se precizează că unul dintre elementele vocalice componente este vocală propriu-zisă, silabică, și că acesteia i se alătură în diftongi o semivocală „e” sau „o” sau „i” sau „u” („deal”, „șoare”, „noi”, „eroi”), iar în triftongi două dintre aceste semivocale („turcoaică”, „iaiu”).

Veriga slabă a acestor considerații este sensul problematic al termenului *semivocală* în lingvistica românească.

Etimologia lui poate îndemna la două concluzii semantice: semivocalele ar fi niște vocale realizate doar pe jumătate, ori niște sunete mixte, alcătuite pe jumătate din trăsături vocalice, pe jumătate din trăsături consonantice.

Particularitățile fiziologice și acustice ale lui „e”, „o”, „i” și „u” adevăresc – într-o oarecare măsură, dar nicidecum în proporție de jumătate, cum sugerează elementul „semi-” – posibilitatea ambelor sensuri. Însă nu pentru toate patru sunetele la fel.

Pe de o parte, „e” și „o” sînt niște *începuturi* de vocale „e” și „o”, rămase în această stare datorită întreruperii pretimpurii a procesului de formare a unui „e” sau „o” normal. Atît „e” cît și „o” apar totdeauna după o consoană, în strînsă unitate cu aceasta, formarea lor începînd încă în cadrul consoanei: în cazul lui „e” din „deal”, încă înainte de terminarea lui „d” limba ia poziție de formare a unei vocale „e”, dar imediat alunecă spre locul de articulare a vocalei „a”, care, în felul acesta, capătă și ea, ca și consoana „d”, un timbru (o trăsătură) „e”, același fenomen se întîmplă și în legătură cu „o” din „șoare”. Potrivit modului de articulare, „e” și „o” se prezintă ca elemente vocalice și din punct de vedere acustic. „Rezultă din cele de mai sus că „e” din diftongul „ea” și „o” din diftongul „oa” nu sînt sunete propriu-zise, ci fiecare reprezintă cîte un timbru ce aparține atît vocalelor așa-numitului diftong, cît și consoanei precedente.” [Fulvia Ciobanu – Lidia Sfirlea, *Cum scriem, cum pronunțăm corect*, București, 1970, p. 111.] Cuprinzînd numai trăsături vocalice, „e” și „o” pot fi calificate într-adevăr *semivocale*, dacă acceptăm cu o oarecare tolerență elementul „semi-” al termenului. Prin urmare, unitățile sonore „ea”, „eo” (de ex. în „vreo cinci”) și „oa” ale limbii române corespund criteriilor de *diftong*, iar unitatea „eoa” (scrisă astfel în „leacarcă”, dar „ioa” în „lăcrimioară” și în alte cuvinte) criteriile de *triftong*.

Pe de altă parte, foneticienii recunosc unanim că „i” și „u” sînt formate prin constricție, ca și consoanele „v”, „f”, „j”, „ș” etc. Singura lor

legătură cu vocalele „i” și „u” constă în faptul că locul constricției coincide cu locul de articulare a acestora. Hotărîtor fiind însă *modul* de formare, în ele „zgomotul consonantic e mai mare” și au timbru de *consoane fricative*. [Acad. Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, București, 1963, p. 62.] „Prin modul de articulare și prin caracterul asilabic, „i” și „u” sînt deci mai degrabă consoane (prima – fricativă palatală, a doua – fricativă bilabială) decît vocale.” [Fulvia Ciobanu – Lidia Sfirlea, *lucr. cit.* p. 108.]

Ca semn de adaptare a terminologiei la faptele fonetice reale, sunetele „i” și „u” sînt numite tot mai des *semiconsoane*. De exemplu, pînă cînd în lucrarea lui Al. Rosetti se manifestă o șovăială între termenii „semivocală” și „semiconsoană”, în cea a lui I. Coteanu, intitulată *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, „i” și „u” sînt prezentate în mod consecvent ca sunete „semiconsoane”.

Incontestabila natură consonantică a sunetelor „i” și „u” exclude posibilitatea ca – pe baza noțiunii de „diftong” sau „triftong” aplicată de lingvistica generală pentru situațiile de „combinații de două (trei) vocale diferite ca timbru, rostite una după alta în aceeași silabă – grupurile de sunete în care, silabic, intră și ele (de ex. „ia” din „ca*ia*c”, „uă” din „plo*uă*”, „ai” din „sta*i*”, „ău” din „mîncă*u*” sau „ea*u*” din „spune*au*”, „iau” din „ia*u*”...) să fie calificate *diftongi* sau *triftongi*. Ele nu sînt decît simple grupuri de sunete constituite prin forța legilor silabice între orice consoană și o vocală propriu-zisă: grupul „ia” din „ca*ia*c” este ca și cel „pa” din „capac”, „ău” din „mîncă*u*” ca și „ăm” din „mîncăm”, „iau” din „ia*u*” ca și „jaf” din „jaf” etc. Acest adevăr reiese și din comparația lor cu diftongii și triftongii veritabili: pînă ce „ea”, „eo” și „eoa” sînt unități cu elemente care niciodată nu se despart unul de altul, grupurile cu „i” sau „u” sînt disociabile și se și disociază după necesitățile ritmului silabic (de ex. „ai” din „pai” se descompune cînd forma cuvîntului este „pa*i*e” „pa-*i*e”); comparația lor din punctul de vedere al funcției fonematice în cuvinte duce la același rezultat: un diftong „ea” sau „oa” îndeplinește funcție de un singur fonem (este monofonematic; de ex. „șeară” în opoziție cu „ș*e*ră” sau „ș*ea*re” în opoziție cu „sare”), comportîndu-se astfel ca și

cum elementele lor ar fi într-adevăr unite într-un *singur* sunet, pe cînd elementele grupurilor „*ia*”, „*ai*”, „*au*”, „*iau*” și ale altora cu „*i*” sau „*u*” sînt fiecare cîte un fonem parte (de ex. „*iar*” în opoziție cu „*sar*”, „*mîncău*” în opoziție cu „*mîncăm*” sau „*mîncau*” etc.), ca demonstrație că ele sînt doar grupuri ocazionale de sunete și nu sunete complexe speciale ale limbii române.

De imposibilitatea de a fi cuprinse sub aceeași noțiune de diftong și combinațiile cu „e” sau „o” și cele cu „i” sau „u” și-a dat seama încă la începutul secolului (în 1913) Th. M. Stoenescu: „Principalii diftongi în limba noastră sînt:

„é” compus din „e” și „a”, ca în cuvântul „forméază”;

„ó” compus din „o” și „a”, ca în cuvântul „sóre”.

Unii gramatici formează diftongi și din sunetele:

„ia”, ca în „viață”

„eu”, ca în „Dumnezeu”

„oî”, ca în „doi”

„îu”, ca în „bîrou”.

Aceste sunete însă ies din rîdnul *diftongilor propriu-zîși* [...] pentru că împreunarea lui „i” cu „a”, a lui „ ” cu „e”, a lui „i” cu „o”  i „i” cu „u” nu este o alipire între două jum t  ti de vocale, ci între o vocală plină  i una mai pu in de jumătate, ba chiar aproape de loc. [...] Aceasta ne-ar fi sili să conchidem că vocalele scurtate „i”  i „ ” nu formează diftongi, ci că ele  ns  i pot căpăta un caracter particular...” [cit t selectat preluat din volumul *Lidia S rlea, Pronun ia românească literară (stilul scenic)*, București, 1970, p. 65.]

În diferențierea esențială a celor două categorii de combinații sonore s-a ajuns mai nou pînă acolo că cele cu „i” sau „u” („ia”, „io” ... „au”, „ou”...) sînt considerate și numite *pseudodiftongi*, față de „diftongii autentici”, cu „e” sau „o”. [Cf. *Alexandru Ionașcu, Clasificarea sunetelor*, în volumul „Introducere în lingvistică”, București, 1965, p. 69.]

Cu recunoașterea consecventă a realităților fonetice privitoare la problema diftongilor și triftongilor – scoase deja la iveală în amănunțele lor de către specialiști – ne rămîne încă datorare lingvistica românească. Dacă odată din faptele de

MÁTÉ GÁBOR

Kitschul în artă

Începem tratarea acestei probleme cu precizarea că ne vom referi numai la caracteristicile cele mai generale, mai importante ale artei kitsch.

În depistarea, examinarea și evaluarea acestor caracteristici o primă modalitate este aceea a raportării artei kitsch la arta autentică. În această privință, sînt concludente cîteva constatări axiomatiche formulate de către Hermann István în lucrarea sa intitulată *Kitsch-ul fenomen al pseudoartei* (E.P., 1973, Seria „Idei contemporane”), respectiv Abraham Moles *Psihologia Kitschului* (Editura Meridiane, Seria „Curente și sinteze” 1980).

Spicuim astfel, din cartea lui Hermann: „Kitschul (și kitschul artistic – n. ns.) este minciună; este „rodul unei aprecieri estetice care introvertește însuși esteticul”, „kitschul este o poveste care vrea să pară realitate”, „leagă artele de pornirile instinctive”, baza lui de pornire „o formează întotdeauna epigonismul”, kitschul poate „prelua din artă orice, cu excepția esenței”... Din Abraham Moles începem cu o constatare care este concludentă în primul rînd din punct de vedere al temei pe care o discutăm aici: „Kitschul este indisolubil legat de artă, așa cum neautenticul este legat de autentic”. „O fărîmă de kitsch există în orice fel de artă – afirmă Block – fiindcă în orice fel de artă există un minimum de convenționalism, de dorință de a face pe placul clientului, de care nu este scutit nici un maestru”. „Kitschul

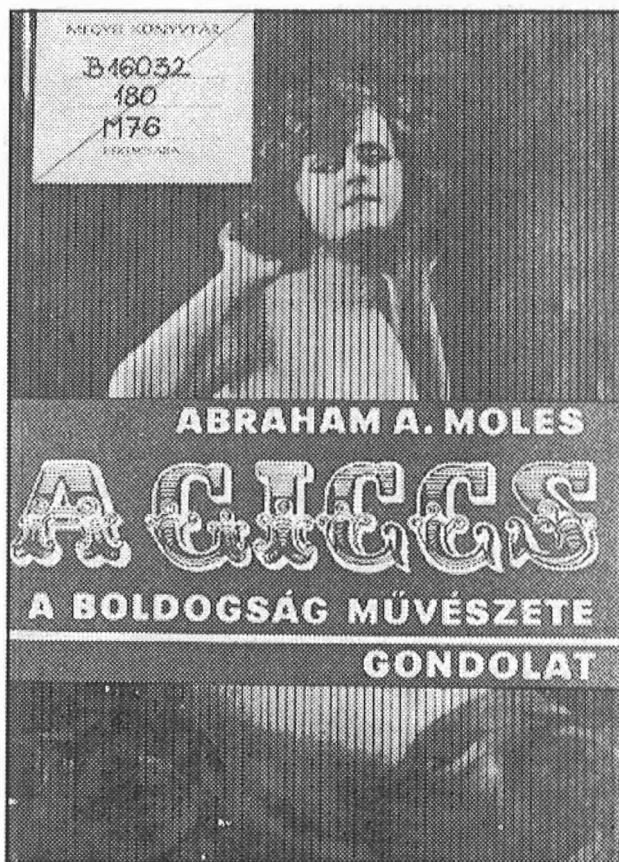
apare (...) ca o mișcare permanentă în interiorul artei, prin prisma raportului dintre original și banal. Kitschul este acceptarea tacită, pe scară socială, a unei plăceri estetice de un ușor „prost-gust”, liniștitor și moderat (...) „Kitsch reprezintă

o injurie artistică – dar de care toată lumea se molipsește: atît artistul care cedează gustul publicului, sesizat mai mult sau mai puțin exact, cît și spectatorul care gustă fenomenul artistic (...) o fărîmă de bun-gust în plină lipsă de gust, artă în urfciune (...) o artă adaptată la viață și a cărei funcție de adaptare depășește funcția novatoare”. „Kitschul reprezintă recuperarea talentului artizanal, el înseamnă, în general, recuperarea artei subversive în limitele unei *Gemütlichkeit*, ale confortului vieții cotidiene, el înseamnă marea victorie a talentului asupra geniu-

lui (Morin)”. Și, în fine: „Raporturile între kitsch și artă sînt, așadar, deosebit de ambigue, ca și cele dintre masele largi ale societății și societatea creatorilor. Kitschul rămîne, în esență, un sistem estetic de comunicare pentru masele largi”.

După cum se poate observa ușor, observațiile lui Moles (inclusiv cea din urmă) au în vedere, caracteriologic, situația din țările dezvoltate. Le-am reamintit mai sus avînd în vedere faptul că unele trăsături specifice ale kitschului aparțin fenomenului în general, nelocalizat.

Alte cîteva constatări axiomatiche referitoare la cele mai semnificative deosebiri dintre arta autentică și arta kitsch. Artă kitsch este expresia

gustului estetic primitiv, nedezvoltat sau pervertit; este expresia concesiilor făcute acestui gust; expresia tentațiilor financiare; a popularității ieftine dar imediate; rezultatul extinderii legilor producției și comercializării burgheze asupra creației artistice; posibilitatea producerii și satisfacerii în masă a necesităților culturale și artistice; este una din cele mai plăcute modalități ale înșelării și autoînșelării, ale evadării din viața reală într-o lume „ideală” dar iluzorie; este arta omului comod, leneș, incapabil, nedispus să facă eforturi intelectuale sau afective; este arta accesibilă oricui, în orice loc, în orice timp și în orice împrejurare; este cea mai populară tendință în producția artistică modernă contemporană; este artă dizolvată, epurată de esențe general-umane, ușor asimilabile și digerabilă; este arta relativei fericiri și bunăstări, accesibilă (și) din punct de vedere financiar oricărui portmoneu; este varianta simplificată, tipizată, demonetizată a artei autentice, o copie în aparență mai reușită decât originalul, expresia unui epigonism aparte, în care pot fi reîntâlnite toate deficiențele, clișeele originalului, minetismul facil al artei autentice, al realității etc.etc.

Prin aceasta nu am epuizat lista unor asemenea constatări axiomatiche; am încercat doar să trecem în revistă câteva din caracteristicile de bază ale kitschului și, în același timp, să sugerăm complexitatea, vastitatea temei. Ne vom limita însă numai la reluarea și examinarea succintă a câtorva probleme considerate de noi mai importante. Dintre acestea le vom menționa numai pe acelea care îmbracă o altă formă și îndeplinesc o funcție importantă în elaborarea, în forma finită și în receptarea creațiilor (produselor) artei kitsch.

Și aici un prim aspect îl reprezintă problema creatorului, mai precis cea a creatorilor kitsch. O primă precizare care se impune este aceea că familia acestor creatori este destul de numeroasă și tot pe atît de eterogenă. Reprezintă o categorie eterogenă din numeroase puncte de vedere: al provenienței, al statutului social și artistic, al conduitei umane și etice, al aptitudinilor, capacităților creatoare, al ingeniozității, al rezistenței și puterii umane și de creație etc. etc.

În ceea ce privește statutul social, un număr

relativ restrîns fac parte sau au făcut parte din tagma creatorilor profesioniști. Este cazul acelor artiști care cedează temporar, în anumite momente și împrejurări, presiunii factorilor generatori de kitsch – cîștigului bănesc, popularității ieftine, mizeriei materiale, bunăstării materiale, manipulării ideologice etc. etc. Întîlnim acest tip de artiști prima dată în piața de mărfuri a orașului german München, la sfîrșitul secolului trecut. Din motivele menționate, ei vînd niște picturi, desene, schițe denumite *kitsch*, *skizze* sau *sketches*, adică printr-un termen care-l va defini mai tîrziu pe acela generic de kitsch. O altă categorie, tot din tagma creatorilor profesioniști, o reprezintă cei care creează concomitent și opere autentice, și kitsch. Se citează drept exemplu cazul lui Balzac care, alături de operele cunoscute și recunoscute pînă în zilele noastre, a creat și multe opere kitsch, romane de duzină. Conștiința lui artistică l-a determinat sau i-a interzis să semneze aceste opere. În amîndouă cazurile (și al pictorilor mîunchenezi și al lui Balzac) avem de a face cu tentația și reușita sporadică, temporară, trecătoare a kitschului.

Cea de a treia categorie a artiștilor profesioniști se definește prin lipsa unei rezistențe necesare, slăbiciune datorită căreia, la un moment dat, ajung să creeze în exclusivitate în spiritul și în conformitate cu cerințele, pretențiile publicului kitsch. O a patra categorie detectabilă o formează indivizii dotați cu capacități, aptitudini necesare, și care se dedică de la început și cu bună știință artei kitsch. În privința tuturor categoriilor amintite, dar mai ales în privința acestei categorii se poate vorbi despre o gamă variată, o tipologie bogată și de o eterogenitate pronunțată. Dar, în aceeași măsură, se poate constata și o standardizare, omogenizare, pronunțată, prezența unor trăsături comune. Și aici avem de a face cu același raport paradoxal între eterogenitate și omogenizare ca și în privința altor forme de manifestare a fenomenului kitsch.

În ceea ce privește trăsăturile de bază ale creatorului sau producătorului de opere kitsch, unele dintre ele vizează prezența ori lipsa unor capacități sau aptitudini. Numeroase documente – mărturii, experiențe, creații tipice kitsch – demonstrează faptul că nu oricine este în stare să

producă opere kitsch. Nu poate crea nici artistul autentic, care creează numai în spiritul artei adevărate, și nici diletantul lipsit de anumite aptitudini. De aici rezultă că producătorul de kitsch se definește prin anume caracteristici specifice. Dintre acestea, cele mai importante sînt: iscusința, îndemînarea, inventivitatea, capacitatea de a observa, de a reține și de a reproduce exact anumite forme, modele, formule, un spirit

reprezintă un prilej de realizare aparentă, iluzorică a personalității, a individualității omului kitsch. În aceste momente se crede complet liber, stăpîn de sine, capabil de fapte și realizări excepționale. Din acest punct de vedere, arta kitsch constituie una din formele iluziorice ale realizării, afirmării plenare a omului kitsch. Așa cum am mai afirmat, arta kitsch are darul de a satisface toate dorințele, aspirațiile de aceeași

natură ale omului kitsch. Atît aspirațiile cît și modul lor de satisfacere se definesc prin același tipic caracter kitsch.

Ceea ce îmbracă forma aparentă a valorii autentice, în realitate și în esență este o valoare falsă, falsificată, nonvaloare. Cu cît aparența este mai înșelătoare, în aceeași proporție crește rolul negativ pe care îl joacă arta kitsch în viața receptorului. Dintre carențele și efectele negative, reținem numai cîteva. În primul rînd promovarea și impunerea unei etici subiacente, negative. În acest sens afirma Lu-

pragmatic consecvent, cunoașterea exactă a meșteșugului artistic și a preferințelor omului kitsch. Tocmai prin aceste ultime caracteristici se deosebește și de creatorul autentic, și de cel diletant.

Arta kitsch oferă receptorilor ei o lume simplificată, transparentă, comprehensibilă, asimilabilă și digerabilă fără nici un efort intelectual sau afectiv, în concordanță cu una din atitudinile de bază ale omului kitsch – aceea a contemplării pasive. În același timp, arta kitsch reprezintă una din formele cele mai agreabile ale deconectării, ale temporarei suspendări a monotoniei vieții – o viață standardizată, uniformizată, alienată. Receptarea artei kitsch

kács György că arta kitsch este o *minciună*. În cel de al doilea rînd caracterul manipulativ și, în fine, în cel de al treilea rînd lipsa funcției purificatoare a artei autentice. În cele ce urmează vom acorda un spațiu mai larg și o atenție sporită literaturii. Această opțiune sau formulă limitativă rezultă din cel puțin trei considerente și anume: literatura este ramura cea mai complexă a artei; kitschul literar se bucură de cel mai vechi statut; depistarea lui reprezintă o sarcină mai dificilă decît în celelalte ramuri ale artei. În ramurile consacrate ale artei – fie că e vorba de artele plastice, de arhitectură sau de muzică – kitschul îmbracă forme mult mai concrete, mai ușor sesizabile. Se știe cu destulă exactitudine care sînt formele coloristice, formele

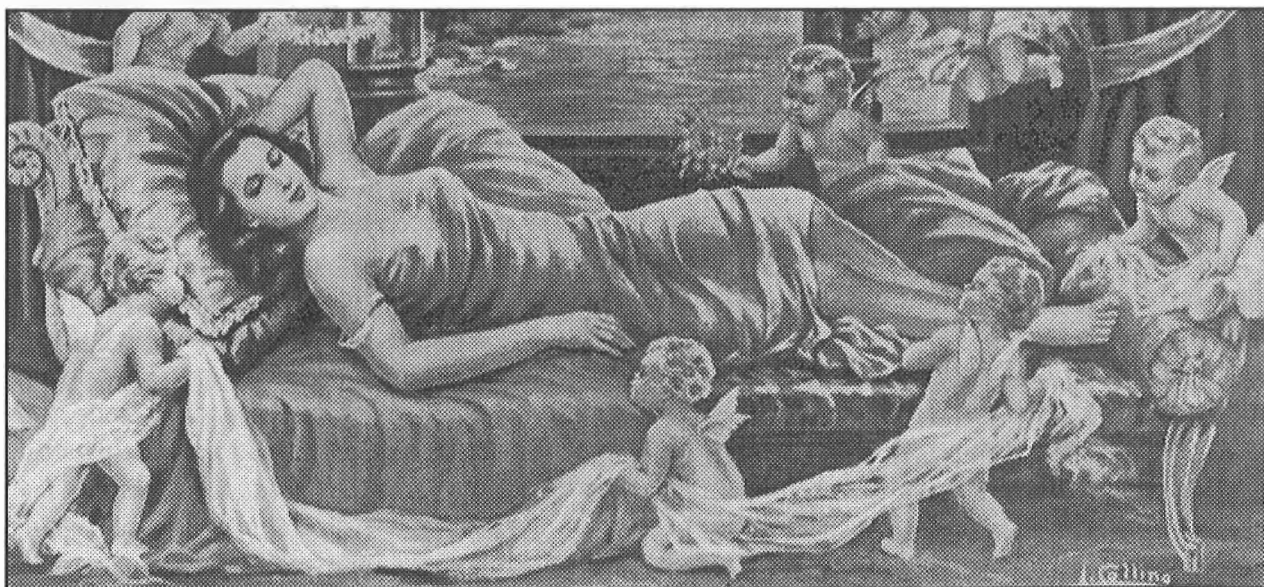
tipice kitsch în pictură sau arhitectură, cum se afirmă kitschizarea în muzică etc. În literatură, relația dintre aparență și esență, între autentic și inautentic reprezintă un fenomen complex și complicat.

În ceea ce privește ponderea și prezența kitschului în literatură există deosebiri între diferitele genuri și specii literare. În privința genurilor se constată o predilecție a kitschului în direcția sau favoarea celui epic, iar specia preferată este romanul, mai precis un anumit gen de roman. În limbajul curent, romanul kitsch se confundă cu ceea ce limba engleză numește best-seller – adică o carte (romanul) care se bucură de un succes neobișnuit, care atinge un tiraj uriaș și totuși este foarte căutat. În pofida asemănărilor și înrudirilor, nu orice best-seller este și kitsch, și nu orice kitsch devine best-seller. Autorii best-seller-urilor cunosc cât se poate de bine și satisfac la un superior nivel de așteptare gustul estetic al masei. Cunoștințele, capacitățile lor literare și psihologice depășesc pe cele ale autorului kitsch. Dacă autorul kitsch este un bun meseriaș, autorul romanului best-seller este un as în meserie, care îl tratează și îl studiază pe receptorul său virtual cu un cinism superior.

Romanul kitsch se confundă cu cel de duzină. Și la propriu, și la figurat sînt cele mai ieftine și

cele mai populare romane. Fenomenul se explică, și de data aceasta, prin existența unor asemănări destul de importante între cele două specii de romane. Astfel, amîndouă aceste romane sînt scrise cu scopul de a cîștiga cât mai mult și de a satisface cât mai perfect așteptările, preferințele receptorilor. Creatorul lor nu pornește de la o realitate existentă și reprezentativă, ci lucrează cu elemente prefabricate. Structura generală și componentele de bază ale subiectului sînt identice și subordonate ilustrării cât mai perfecte și antrenante a motivului de bază: victoria binelui asupra răului (uneori, victoria personajului „simpatic”, a eroului îndrăgit, indiferent de modul în care soluționează ieșirea din încurcătură), morala comun-abstractă, victoria amînată dar finală a virtuții și ispășirea păcatului. Eroii acestor romane nu sînt propriu-zis personaje vii, veridice, ci simple poncife subordonate subiectului, de asemenea standardizat. Rolul stilului, în ambele cazuri, este minim.

Spațiul limitat ne obligă să întrerupem aici prezentarea problemei și să formulăm, cel puțin două precizări: 1. Ar fi trebuit să ne referim și la formele specifice ale kitschului în ramurile și speciile artei și literaturii. 2. În esență este vorba despre fenomene identice sau asemănătoare.

PETRU CÎMPIAN

Efectul țară-mamă...

O bună parte a intelectualității românești din Ungaria simte nevoia, ba mai mult simte lipsa precizării unor noțiuni, care în condițiile noastre specifice nu pot fi folosite decât cu precauție sau numai cu anumite rezerve – învățămînt în limba română, raportul dintre limba literară și cea dialectală, menținerea identității românești, noțiunea de țară-mamă, legăturile cu România, etc. Folosirea și aplicarea acestor termeni ar însemna totodată și o analiză aprofundată a situației naționalității, minorității noastre din Ungaria. Din păcate, însă, această analiză mereu întârzie... Prin următoarele rînduri, dorim să contribuim la generarea discuției asupra sortii noastre.

De cînd ne știm noi, românii din Ungaria, trăim în cadrul statului maghiar. Multe exemple istorice dovedesc lupta strămoșilor noștri pentru acest pămînt și contribuția lor la înflorirea acestei țări. Pentru noi este un lucru firesc să aparținem, să fim membrii apreciați ai societății maghiare. Sîntem cetățenii Ungariei în sensul adevărat al cuvîntului și totodată minoritate națională prin faptul că avem o cultură, o tradiție, o religie prin care diferim de majoritatea care ne înconjoară. Valoarea culturii noastre poate fi dovedită în diferitele ramuri ale culturii naționale: știm bine că, de exemplu, unele tradiții, creații ale neamului nostru au devenit părți componente ale culturii maghiare. Avem deci tot dreptul să spunem că pentru noi, pentru românii de aici, Ungaria este o adevărată țară-mamă: ne-am născut aici, contribuim la îmbogățirea acestei țări, prezentăm valori pentru ea.

Civilizația românească nu poate fi tratată fără valorile culturale, fără tradițiile românilor din Ungaria, cum nici fără ale celor din Voivodina, Bulgaria, Basarabia, ori... ale celor din România. Toate obiceiurile – de la Micherechi, de la Coștei, de la Vidin, de la Tîrgoviște –, toate creațiile noastre – de la Lucian Magdu pînă la Nichita

Stănescu – aparțin aceleiași spiritualități. Luînd în considerare definiția noastră de mai sus trebuie să afirmăm că România pentru noi, românii din Ungaria nu poate fi numită țară-mamă. Românii din România, împreună cu noi și cu românii de pretutindenii formăm națiunea română.

Dar care este oare statutul nostru, cel al românilor din Ungaria?

Toate condițiile existenței noastre, de pînă acum au fost și sînt asigurate de statul, de țara în care am trăit și trăim acum. Acest adevăr însă are două aspecte, deoarece pe lîngă eforturile statului trebuie să punem și noi umărul. Nu e de ajuns să dăm vina pe celălalt – că nu ne-a asigurat condiții optime, că vrea să descompună societatea și cultura minorităților. Să ne apropiem doar de un singur sector al activității noastre: păstrarea tradițiilor, a dansurilor noastre populare. Au trecut decenii și n-avem nici măcar un specialist calificat în acest domeniu. Bine, dansatori renumiți totdeauna am avut, avem și azi, dar și ei cum și echipele din care fac parte au fost și sînt ajutați de coregrafi maghiari.

Legăturile cu națiunea română au iarăși două aspecte: cele cu România și cele cu „restul” românității. Deși contactele cu România în ultima vreme s-au intensificat, ele au rămas și pînă azi într-un cadru formal. Bineînțeles există și unele excepții – prezența la noi a devotaților lămpași ai culturii românești: dirijorul Gheorghe Fluieraș sau coregraful Florea Crișu – în schimb însă nenumăratele întîlniri, vizite reciproce n-au servit și nu sînt servesc nici azi decât un scop foarte redus, nemaivorbind de adevăratele rezultate ale lor. Dacă am face inventarul tuturor contactelor româno-române ar trebui să iasă un rezultat fabulos: îmbunătățirea considerabilă a învățămîntului în limba română, o viață publică românească susținută, profesionalitate și calitate. Numai că rezultatul, știm bine nu e deloc fabulos. Cu ocazia

acestor contacte mereu ne confruntăm sau sîntem confrunțați cu sentimentul inferiorității: nu știm să ne exprimăm în stilul elevat bucureștean, ni se reproșează că valorile noastre culturale nici nu mai sînt românești cu adevărat, că ne găsim la capătul procesului asimilației, etc. Iar în ceea ce privește contactul nostru cu „restul” românității lucrurile sînt într-o fază de dezvoltare, deoarece avînd interese comune – păstrarea identității de neam – legăturile pot fi scutite de orice formalitate.

Pe orizontul Europei zilelor noastre apare un nou mod de a gândi, o nouă mentalitate. Deși se tinde spre o Europă unită, fiecare particularitate, fiecare valoare culturală a acestui vechi continent trebuie păstrată. Este o datorie generală, deci este

și a noastră. Românii din Ungaria trebuie să-și păstreze tot ceea ce este mai valoros, mai frumos pentru a se putea mîndri pe scena etniilor europene. Dansul din Aletea, de la Micherechi e tot atît de valoros ca cel din Dijon, Achen sau Letonia. În viitor va fi o datorie morală, dar tot atunci și un interes al nostru, păstrarea tuturor valorilor noastre pentru a le prezenta, a le confrunța cu cele din Danemarca, Irlanda sau Albania.

Orizontul nostru deci se deschide și numai de noi depinde cum ne vom folosi de aceste noi posibilități, noi șanse. Dacă vrem să intrăm în concursul imaginar al etniilor va trebui să facem eforturi pentru a face față cerințelor. Doar astfel ne vom prelungi și existența viitoare.

TIBERIU BOCA

Paradoxul intelectualului

Rostul existenței... Fiecare individ caută să îndeplinească tot ceea ce își propune. Fiecare om caută să pună o temelie, vrea să fie satisfăcut de eforturile făcute.

Intelectualitate... Toți ne așezăm la oglinda propriei conștiințe, să verificăm dacă mentalitatea noastră oglindește ceva din acest cuvânt. Oglinda intelectualității nu redă fizicul omului, ci numai atitudini conștiente sau inconștiente.

Ce fel de intelectualitate avem noi? Răspunsul ar putea fi numai paradoxal, pentru că adevărul însuși este paradoxal. În cazul nostru, de multe ori se exprimă cu îndoială și cu frică cuvântul: intelectual. Trăind ca români în această țară, avem tot dreptul să ne plîngem de lipsa unei intelectualități. A fost o perioadă în acest secol, în care românitatea noastră a rămas fără un nucleu gânditor, fără o forță creatoare. De atunci au trecut mai bine de șapte decenii, dar frica de a exprima acest cuvânt o avem în continuare.

A fi intelectual înseamnă a trăi o viață conștientă, a-ți cunoaște calitatea valorilor interioare, a medita asupra propriei sorți, a medita asupra legăturilor omenești valabile într-o societate anume, a concepe prin soarta proprie și soarta altora și a fi responsabil pentru ea, a avea capacitatea de transformare a teoriilor în fapte.

Aceasta nu vrea să fie o definiție, ci numai imprimarea cerințelor urgente în cazul unei minorități cum este românitatea din Ungaria. Sîntem în stare să satisfacem aceste cerințe? Răspunsul iar ar fi paradoxal, pentru că și adevărul nostru este paradoxal. De ce nu îndrăznim să răspundem la această întrebare? Pentru că nu răspundem nici la altele. Întrebările esențiale ale românilor din Ungaria au rămas fără răspuns. Nu ne cunoaștem pe noi înșine. Poate nici nu vrem să înțelegem legile noastre interne. Nu răspundem întrebărilor zilnice pretinse de viața de toate zilele și nu recunoaștem pericolul: dacă astăzi nu răspunzi la o întrebare, mâine n-o mai poți nici măcar formula.

Nu sîntem atît de raționali ca să devenim practici. Nu este intelectual acel individ, care nu este în stare să-și găsească un țel de viață. Scopul nostru este să ne păstrăm identitatea. Țelul de

viață ar putea fi găsirea condițiilor și instrumentelor care ne-ar putea apropia de acest ideal. Pînă acum intelectualitatea noastră nu a ajuns în apropierea înțelegerii lui. Idealul este de neconceput pentru intelectualitatea noastră, care în ansamblu nu-și găsește rostul vieții. Avem o intelectualitate care este sortită să lucreze fără succes, pentru că deseori simte: eforturile n-au nici un efect în mijlocul acelora pentru care le fac. Situația este complexă. Nu știm dacă intelectualul nostru este realist sau conformist. Cert este că de obicei el se blochează în fața primului impediment și reacționează violent. Valorile interne intelectuale sînt puternic deformate, lipsite de sens.

A fi intelectual nu înseamnă a exercita o putere oarecare, ci înseamnă a fi dornic de a manifesta anumite convingeri și a găsi căile posibile spre materializarea lor. Această luptă continuă și astăzi. Normal este că ea se face în mai multe feluri și pe mai multe căi. Dacă drumurile posibile de manifestare nu se împletesc, atunci căutăm dușmani sau ne închidem în fața colaborărilor, ba mai mult ne jignim unul pe altul. Supărarea duce la pasivitate, iar pasivitatea la renunțarea la idealuri. În final, trăim o viață fără rost. Numai că pentru a face acest lucru, nu trebuie să fim intelectuali. Dar poate nu avem experiența comportamentului unui intelectual.

... Apoi mai avem, dacă avem, o intelectualitate plătită. Totul este datoria lor – se spune. Dacă cineva nu aparține acestei categorii e scutit de toate datoriile morale. Așa de simplu!? Cu această mentalitate se pierde mulți oameni valoroși. Sau poate intelectualitatea noastră îi pierde pe ei?

Mai avem din fericire, și o pătură mai mică a intelectualității, care și-a găsit țeluri concrete, țeluri care nu rămîn idealuri, ci se materializează.

Cînd vom ajunge la faza autodefinirii intelectualității noastre? Cînd vom trece de la vorbe goale la cuvinte substanțiale? Răspunsurile sînt de neconceput și tot paradoxale, așa sînt, cum sîntem și noi: intelectualitatea română din Ungaria.

MIHAELA BUCIN

Învățământul: pro sau contra asimilării?

Școala superioară „Kőrösi Csoma Sándor”, din Bichișciaba

Proiectul Programei naționale de învățământ pentru minoritățile naționale și etnice, conceput și emis de departamentul pentru minorități al Ministerului educației și învățământului în aprilie 1995, este un plan întocmit pentru reglementarea, organizarea și desfășurarea activității școlilor generale cu clasele I–X, în care limba maternă (sau mai corect spus: limba minorității) se studiază ca atare sau reprezintă și limba de predare a unor obiecte de studiu.

Proiectul propune organizarea a trei tipuri de școli:

1. școli în care limba minorității se predă ca obiect de studiu;
2. școli bilingve;
3. școli cu predare în limba minorității.

În continuare, ne vom referi numai la învățământul primar (clasele I–IV) și la orele de limba română din clasele V–VI, pe care-după decretul

guvernamental nr. 158 din 17 noiembrie 1994, publicat în Buletinul oficial al Ungariei, nr. 113/1994, pag. 3887, paragraful § 2, alineatul (2) b-absolvenții institutului de învățători de minoritate trebuie să le susțină cu cunoștințele dobândite pe parcursul anilor de studiu.

Paragraful amintit conține mai multe neclarități: „a nemzetiségi tanító szakon szerzett képesítés jogosít az iskolai oktatás 1–4. osztályában magyar nyelven valamennyi műveltségi terület (tantárgy) oktatási-nevelési feladatainak ellátására, valamint a kisebbségek által használt nyelven oktatott tantárgyak (1–6. osztályban a kisebbségi anyanyelvi nevelés; 1–4. osztályban a kisebbségek által használt nyelven oktatott környezetismeret, énekzene, testnevelés) tanítására. Deci învățătorul de minoritate trebuie să-și însușească pe parcursul anilor de studiu toate cunoștințele necesare predării tuturor materiilor de studiu în limba

maghiară, să aibă deci același nivel cu învățătorii cu specialitatea unică „maghiară”, nivel la care trebuie să ajungă în același număr de ore, prevăzute pentru ambele specialități.

În ceea ce privește activitatea învățătorului în clasele V–VI, învățătorii cu o singură specialitate (maghiara), trebuie să-și aleagă una din materiile de cultură generală prevăzute în decretul amintit mai sus, pag. 3889, punctul 5.1./b al anexei 1: limba și literatură maghiară, limba străină, matematică, om și societate, cunoștințe despre natură, cânt și muzică, arte plastice, informatică, tehnică, cunoștințe despre familie, gospodărie și menaj, educație fizică și sport. Învățătorul de minoritate are de dus la îndeplinire numai predarea orelor de limba și literatură română cls. V–VI, sau și toate celelalte materii de studiu enumerate anterior, dintre care cele mai mult-diferențiate pe tipuri de școli-sînt prevăzute a fi studiate în limba naționalității, conform Proiectului programei naționale de învățămînt? În cazul în care în atribuțiile învățătorului de minoritate intră predarea în limba naționalității a orelor de desen, muzică, mediu înconjurător, ș.c.l., atît în clasele I–IV și cu atît mai mult în clasele V–VI, în structura actuală a învățămîntului din școlile superioare, acesta nu va avea posibilitatea să dobîndească cunoștințele, pregătirea necesară pentru a face față acestor cerințe.

***

În prezent, în Ungaria funcționează școli în care limba română se predă la diferite nivele în următoarele localități: Bedeu, Cenadul Unguresc, Lökösháza (Lăcuș), Otlaca-Pustă, Săcal, Apateu (de la Pocei și Leta nu avem date) – în aceste școli limba română se predă ca materie de studiu. Conform NAT-ului, scrisul și cititul se predă începînd din clasa întâi, în limba maghiară. În ciclul primar sînt prevăzute săptămînal 20 de ore de limba naționalității, în care sînt incluse și cunoștințele despre popor, minoritate, țara-limbă etc. (limba maghiară se predă în 18 ore). Cultură artistică și muzică se va predă în 3 ore de limba română și 11 ore în limba maghiară. Proporția orelor în limba română este 23%, cuprinzînd limba, literatura română și educația artistică.

Și în clasele V–VI ale acestui tip de școli, orele în limba română sînt în proporție de 23%: 13 ore de limbă, literatură, cunoștințe despre cultură, istorie, etc. – în limba română și 9 în limba ma-

ghiară; muzica și educația artistică are rezervate 10 ore în limba română și 4 în limba maghiară.

În următoarele localități au funcționat pînă în prezent așa-zisele școli cu predare în limba naționalității: Chitighaz, Giula, Aletea, Bătania, Micherechi. (Dintre acestea numai la Micherechi scrisul și cititul sînt predate începînd din clasa întâi în limba română.) Dintre aceste școli, după datele noastre – unele și-au exprimat dorința de a deveni școli bilingve. Iată ce implicații practice ar avea acest tip de școală: obiectele de studiu predate în limba română vor fi în proporție de 44%. Astfel limba, literatura, cunoștințe despre popor și minoritate au rezervate 18 ore în limba maghiară și 18 ore în limba română, istoria – 5 ore în limba română (niciuna în maghiară), mediul înconjurător – 7 ore numai în limba minorității, educație artistică și muzică – 14 ore, numai în limba minorității. În clasele V–VI, proporțiile sînt următoarele) limba și literatură – 9 ore în limba minorității, 9 ore în limba maghiară, istorie – 7 ore, numai în limba română, mediul înconjurător – 10 ore, numai în limba română, educație artistică și muzică 10 ore în limba naționalității, 4 ore în limba maghiară, informatică și biblioteconomie – 1 oră în română, 1 oră în maghiară, éleltvitel és gyakorlat – 4 ore în limba română și 4 în maghiară, educație fizică – 7 ore în limba maghiară, 4 ore în limba română.

În cazul în care una din școlile minorității și-ar alege sigla „Școală generală cu predare în limba română”, numărul de ore și de obiecte de studiu predate în limba română e următorul: limbă și literatură – 21 ore în română, 11 ore în maghiară, matematică – 13 ore în maghiară, 8 ore în română, istorie – 5 ore numai în română, mediul înconjurător – 7 ore numai în limba română, arte și muzică – 14 ore, numai în română, éleltvitel és gyakorlat – 5 ore numai în limba română, sport – 12 ore, numai în română. Proporția orelor în limba naționalității la clasele V–VI: limbă și literatură – 7 ore în limba maghiară, 11 în limba română, matematică – 0 ore în ungurește, 18 ore în românește, istorie – 7 ore numai în românește, mediul înconjurător – 10 ore în românește, arte și muzică – 4 ore în maghiară, 10 ore în limba naționalității, informatică și biblioteconomie – 2 ore în românește, éleltvitel és gyakorlat – 7 ore în limba română, educație fizică – 11 ore în limba română.

Pe baza acestui proiect de programă ajungem

la concluzia că un învățător de minoritate trebuie să stăpânească la terminarea studiilor la institutul pedagogic al școlii superioare din Békéscsaba (singurul care pregătește cadre didactice pentru ciclul primar al școlilor minorității române din Ungaria), cunoștințe temeinice din:

- limba, literatura maghiară, precum și din toate acele obiecte de studiu care sînt obligatorii în clasele I-IV ca și metodică predării acestora în limba maghiară;

- limba, literatura română, noțiuni de folclor românesc și al minorității române din Ungaria, noțiuni de dialectologie, de istorie a limbii, literatură pentru copii, precum și metodele predării și adaptării acestor cunoștințe în limba română la trei tipuri de școli de minoritate, în clasele I-VI;

- noțiuni de teorie muzicală și artistică în general, noțiuni de calligrafie și desen, de lucru manual, cîntece și jocuri muzicale pentru copii, piese muzicale din repertoriul minorității din care face parte și din localitatea în care se află (specificul, tradițiile romînilor din Ungaria sînt diferite de la o localitate la alta), precum și metodică predării acestor cunoștințe în limba română;

- noțiuni de istorie universală, de istorie a României, de istorie a minorității românești din Ungaria, cunoștințe despre religia grupului din care face parte, precum și metodică predării acestora în limba română;

- noțiuni și termeni de biologie, chimie, botanică, cunoștințe despre mediul înconjurător și metodică adaptării și predării acestora;

- noțiuni de etică, politică, organizare a minorității și a statului în care trăiește și metodică adaptării și predării acestor cunoștințe în limba română;

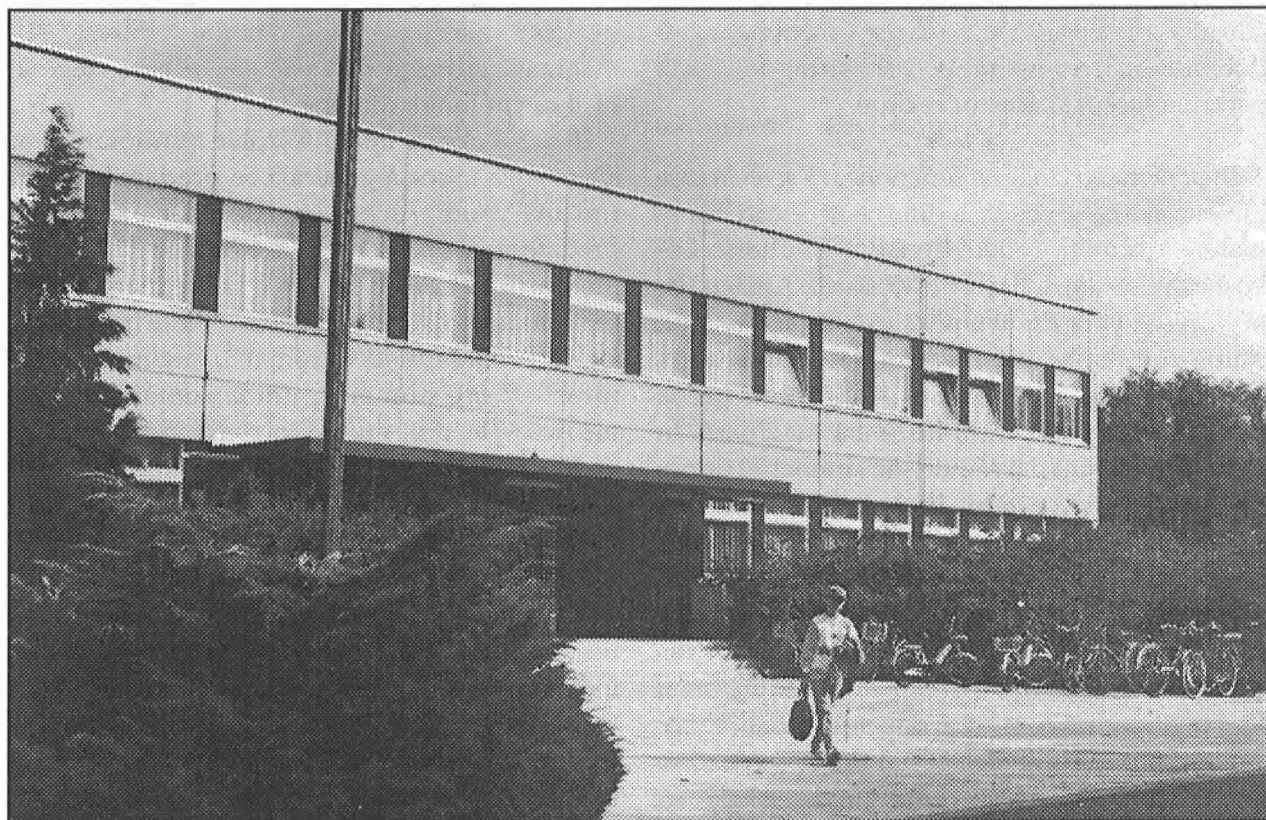
- termeni practici și teoretici de biblioeconomie și informatică, metodică predării lor în limba română;

- comenzile și termenii folosiți în educație fizică și sport și aplicarea lor în practică;

- noțiuni de matematică și metodică predării matematicii în limba română.

***

În Ungaria, învățătorii de naționalitate română sînt instruiți din 1993 la Școala superioară „Kőrösi Csoma Sándor” din Békéscsaba, în cadrul Catedrei de limbi și culturi din centrul și estul Europei,

Liceul cu predare în limba română „Nicolae Bălcescu”, din Giula

unde sînt formați și învățătorii pentru școlile naționalității slovace. În prezent sînt 13 studenți iar pregătirea lor este asigurată printr-un post întreg de asistent (cu specialitatea limbă și literatură română) și prin doi externi (de asemeni cu specialitatea limba și literatura română). În anul școlar 1993–1994, studenți și-au defășurat activitatea timp de un semestru la Universitatea din Oradea, iar în al doilea semestru, timp de o lună cursul practic de cultivarea limbii a fost susținut de un didactic din învățămîntul gimnazial, din România.

Practica pedagogică a avut loc timp de un semestru la școala generală cu predare în limba română din Chitighaz, o zi pe săptămînă, la clasele a III-a și a IV-a. Menționez că în anul universitar 1994–1995 studenții la specialitatea învățători de naționalitate română nu au făcut practică la școli de naționalitate. Pregătirea teoretică a studenților, în limba română a cuprins 7 ore săptămînal: 2 ore – cultivarea limbii, 2 ore – metodică predării limbii române, 1 oră – gramatică română, 1 oră literatură română, 1 oră cultură și civilizație românească.

Odată cu reforma învățămîntului maghiar, am sperat că mărirea numărului de ore la institutele

care pregătesc atît învățători cît și educatoare de minoritate va deveni evidentă. Însă, în urma decretului guvernamental 158/1994 lucrurile nu se vor schimba practic prea mult, iar învățătorii de naționalitate, implicit, nu vor putea face față cerințelor impuse de NAT, dar nici așteptărilor celor care își îndrumă copiii – tot mai puțini la număr – spre școlile de naționalitate. În ultimele decenii, cadrele didactice de minoritate sînt insuficient instruite, după metode învechite, într-un număr infim de ore, de cadre universitare necorespunzătoare. Aceste observații, făcute în mod repetat, au rămas fără soluție. (Vezi articolul „A román nemzetiségi oktatás helyzete és továbbfejlesztésének feladatai”, în revista „Pedagógiai Szemle” 1986, pag. 1045 și urm.)

În conformitate cu decretul din noiembrie 1994, învățătorii de minoritate vor fi pregătiți în școlile superioare cu o durată de patru ani, numărul de ore pentru cursurile de zi fiind de 3200. Dintre acestea, doar un procent de 25–28% sînt rezervate instruirii în limba naționalității. Astfel, învățătorul pe a cărui diplomă de absolvire va fi scris (conform decretului amintit) „învățător de naționalitate română”, va primi pregătirea necesară predării obiectelor enumerate anterior în 896 de

Școala generală cu predare în limba română, din Chitighaz

ore (aici fiind incluse teoria, practica precum și un semestru petrecut în țara-limbă). Săptămînal, în medie, orele în limba română vor fi în număr de 6 (șase). (La limbile străine – engleză, de exemplu – numărul de ore pe săptămîină se ridică la 10–14).

Planul orelor și examenelor pentru specialitatea învățători de naționalitate română, curs de zi cu durată de 4 ani, este următorul:

- cultivarea limbii (ortografie, ortoepie, exerciții de traducere și adaptare, retroversiune și stilistică): 7 semestru, 210 ore;

- Gramatică (fonetică, morfologie, sintaxă, noțiuni de lingvistică): 7 semestre 105 ore.

- Istoria limbii (originea limbii române, a limbii literare și noțiuni de dialectologie) – 2 semestre, 30 de ore;

- Literatură pentru copii – 2 semestre, 30 de ore.

- Istoria literaturii române, teoria literaturii și folclor – 5 semestre, 90 ore.

- Cultură și civilizație românească, istoria naționalității, specificul vieții de minoritate – 8 semestre, 118 ore.

- Metodica predării limbii și literaturii române (cunoaștere manualelor) – 7 semestre, 105 ore;

- Curs opțional – 1 semestru, 28 de ore,

- Practică pedagogică – 7 semestre, 179 ore.

Acest plan satisface condițiile pregătirii viitorilor învățători pentru a preda limba și literatura română la cls. I–IV, V–VI. Însă niciunul dintre obiectele de studiu, și nici metoda predării acestora, presupuse a fi predate în limba română, nu beneficiază de ore în orarul școlii superioare. Nici măcar la obiectul cînt și muzică studenții nu primesc pregătirea optimă, din partea unui profesor calificat. În școlile pedagogice superioare, viitorii dascăli nu trebuie să învețe numai să vorbească românește, dar – pe lângă întărirea conștiinței de minoritate – trebuie să învețe să predea cunoștințe în limba română. Capacitatea de a fi un bun dascăl este un talent înăscut, dar este și o artă, ba chiar o știință care se poate dobîndi.

Ca primă soluție pentru îndreptarea stării

actuale de lucruri, care de altfel dăinuie de cîteva decenii, și care va duce la desființarea învățămîntului în limba română din Ungaria, propunem:

- pedagogi pentru școli bilingve nu se pot pregăti decît în instituții de învățămînt superior bilingve, deci unde numărul de ore asigurat în limba minorității, depășește – în orice caz – 28% din 3200.

- studenții au nevoie nu numai de ore de limba română și de metoda predării acesteia, ci și de ore în limba română și de metodică la toate acele obiecte de studiu care fac parte din cultura generală a omului modern și care intră în planul de învățămînt al școlilor de minoritate. Orientativ, învățătorii de naționalitate română trebuie categoric să beneficieze pe băncile școlii de ore în limba română astfel:

- 40% din orele de muzică și de predare a muzicii;

- 38% din orele de metodică a educației fizice și sportului;

- 10% din orele de metodică a predării matematicii;

- 30% din orele de metodică a predării cunoștințelor despre mediul înconjurător.

- 30% din orele de metodică a desenului și a artelor vizuale.

- 10% din orele materiilor obligatorii pentru examenul „szigorlat” (filozofie, psihologie, pedagogie);

- semestrul programat să fie petrecut în România să fie la începutul primului an de studiu și să fie dedicat cursurilor intensive de limba română.

(Desigur ar fi multe observații și în legătură cu examenul de admitere, cu probele eliminatorii, cu sistemul de verificare.)

Pentru a atinge nivelul propus de NAT, învățămîntul pedagogic superior în limba română are nevoie de schimbări neapărate și urgente. Fără aceste nu numai că nu e posibilă modernizarea sistemului (de exemplu introducerea sistemului credit-modul), dar statutul incert, nefondat teoretic și profesional al învățătorului de naționalitate, va duce și pe mai departe la scăderea nivelului și prestigiului școlilor românești.

CUPRINS

— ELENA CSOBAL
100 de ani de la apariția revistei Lumina din Giula 3

— MARIA BERÉNYI
David Voniga, fondatorul revistei Lumina din Giula 7

— ZITA GERGELY
Elemente expresioniste la Lucian Blaga și József Attila 14

— MIHAI COZMA
Câți diftongi și triftongi are limba română? 20

— GÁBOR MÁTÉ
Kitschiul în artă 23

— PETRU CÎMPIAN
Efectul țară-mamă... 27

— TIBERIU BOCA
Paradoxul intelectualului 29

— MIHAELA BUCIN
Învățămîntul: Pro sau contra asimilări? 30

Editura „NOI” Giula, piața Petőfi nr. 2
Editor responsabil: **Mihai Cozma**
Tehnoredactor computerizat: **Sándor Kovács**
Tiparul: **Mozi Nyomda, Békéscsaba**
Felelős vezető: **Garai György**